

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

www.aydinyol.az

29 aprel 2016-cı il № 12 (71) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 30 qəpik

Məsləkindən
dönməyən
adam

Məşədi
Ələsgər

» sahifə 5

“Əfqanlar cəbhə
bölgəmizdə
baş verənləri
addım-addım
izləyirlər”

Almaz
Ülvi

» sahifə 10

Təbiblər
təbibi
İbn Sina

» sahifə 11

Çernobılda 3 gün və ya

6 min adamsız şəkil

» sahifə 6

ANONS

Akademik Zərifə
Əliyevaya həsr
olunmuş fotosərgi
açılıb

» sahifə 3

Holokostu
kim törədib?

» sahifə 5

Tərcüməşünaslıq
nazəriyyəsinə
bir baxış

» sahifə 8

Uzaq yola çıxan
sürücünün
sonuncu məktubu

» sahifə 13

Ən təhlükəli ilan
hansıdır?

» sahifə 14

Niyə quşlar başqa
ölkələrə uçar?

» sahifə 15

Prinsin ölüm səbəbi
məlum oldu

» sahifə 16

Kirsten Danst,
Vanessa Paradi və
Donald Sazerlend
69-cu Kann festivalının
münsiflər heyətində

» sahifə 16

Hər səkkiz oxucudan
yalnız biri orijinal
elektron kitab alır

» sahifə 16

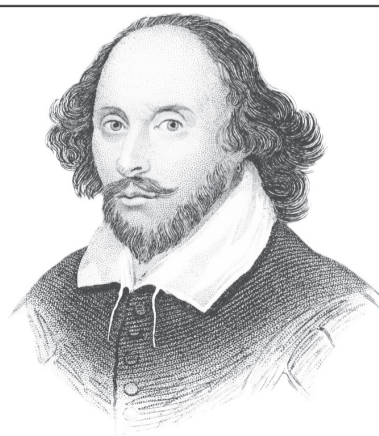

Tərcümə
Mərkəzinin
kitabları
“Oxu
günü”ndə

» sahifə 3

Şekspirin
siciliyalı
olduğu
iddia
edilir

» sahifə 16

Azərbaycan Prezidenti Səudiyyə Ərəbistanının mədəniyyət və informasiya nazirini qəbul edib

Prezident İlham Əliyev Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının mədəniyyət və informasiya naziri Adel bin Zaid Əl Torafini qəbul edib.

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının mədəniyyət və informasiya naziri Adel bin Zaid Əl Torafi İki Müqəddəs Ocağın Xadimi, Səudiyyə Ərəbistanının Kralı Salman bin Əbdüləziz Əl Səudun salamlarını və ən xoş arzularını dövlətimizin başçısına çatdırdı. O, Kral Salman bin Əbdüləziz Əl Səudun tapşırığı ilə BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunda iştirak etməsindən məmnun olduğunu dedi.

Prezident İlham Əliyev Səudiyyə Ərəbistanına bir il bundan əvvəlki rəsmi səfərini və səfər zamanı Kral Salman bin Əbdüləziz Əl Səudun ona və nümayəndə heyətinə göstərdiyi qonaqpərvərliyi məmnunluqla xatırladığını bildirdi. Dövlətimizin başçısı bu səfəri iki dost ölkə arasında güclü əlaqələrin göstəricisi kimi dəyərləndirdi. Prezident İlham Əliyev Azərbaycan ilə Səudiyyə Ərəbistanının yaxın dost və tərəfdaş ölkələr olduğunu və bir-birlərini daim dəstəklədiklərini vurğuladı. Dövlətimizin başçısı Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunda bu səviyyədə iştirakını tədbirə verilən önəm və ölkəmizlə dostluq əlaqələrinin göstəricisi kimi qiymətləndirdi.

Prezident İlham Əliyev İki Müqəddəs Ocağın Xadimi, Səudiyyə Ərəbistanının Kralı Salman bin Əbdüləziz Əl Səudun salamlarına görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını və ən xoş arzularını Kral Salman bin Əbdüləziz Əl Səuda çatdırmağı xahiş etdi.

Oxucuların nəzərinə!

"Açıq kitab" online mütaliəçilərin portalıdır!

ARNK yanında Tərcümə Mərkəzinin "Açıq kitab" online kitabxanası Azərbaycan, rus və digər xarici dillərdə yüzlərlə klassik, müasir bədii ədəbiyyat nümunələrinin, mətn və materialların, lüğətlərin, müxtəlif sahələrə dair elmi, publisistik ədəbiyyatların, dünya dillərinə tərcümə edilmiş Azərbaycan ədəbiyyatının, həmçinin Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş dünya ədəbiyyatlarının elektron versiyasını mütəmadi olaraq, pulsuz yayımlayır.

Kitabxana vasitəsi ilə Tərcümə Mərkəzinin "Xəzər" dünya ədəbiyyatı jurnalının və "Aydın yol" qəzetinin dövrü saylarını da pulsuz əldə edə bilərsiniz. Bunun üçün www.achiqkitab.az ünvanlı kitabxanaya daxil olmaq və yüzlərlə nəşri ödənişsiz əldə etmək olar!

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi

Baş redaktor: Yaşar Əliyev

İcraçı direktor: Bəhlul Seyfəddinoğlu

Redaksiya heyəti: Nəriman Əbdülrəhmanlı, Feyziyyə,

Narəngül Əliyeva, Rəbiqə Nazımqızı

Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.

"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.

Tiraj: 1250. Sifariş: 1224

Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi 74.

Telefon: 595 16 05.

E-mail: aydinyol.az@gmail.com

Qəzet Azərbaycan Respublikasının

Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib.

Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

İlham Əliyev BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunun rəsmi açılışında iştirak edib

Bakıda BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunun rəsmi açılışı olub. Prezident İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva, o cümlədən dünyanın 140 ölkəsindən dəvət olunmuş qonaqlar mərasimdə iştirak ediblər.

BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumuna Bakının ev sahibliyi etməsi təsadüfi deyil. Çünki tolerantlığın məkanı, multikultural dəyərlərə sadıq olan müstəqil Azərbaycan mədəniyyətlərinin dialoqunun inkişafına, mədəni müxtəlifliyin qorunub saxlanmasına və sivilizasiyalar arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsinə yönələn mühüm layihələrin reallaşdırılması, mötəbər forumların keçirilməsi sahəsində zəngin təcrübəyə malikdir.

2014-cü il sentyabrın 26-da BMT Baş Məclisinin 69-cu sessiyasında Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunun 2016-cı ildə Bakıda keçirilməsi barədə qərar qəbul edilib. Ötən ilin iyul ayında Prezident İlham Əliyev

Forumun Bakı şəhərində keçirilməsi ilə bağlı Təşkilat Komitəsinin yaradılması haqqında Sərəncam imzalayıb.

"İnküziv cəmiyyətlərdə birgə yaşama: çağırış və məqsəd" devizi altında keçirilən Forumda BMT-yə üzv ölkələrin dövlət və hökumət başçıları, xarici işlər nazirləri, siyasi liderlər, tərəfdaş qurumlar, beynəlxalq və regional təşkilatların nümayəndələri, özəl sektor, incəsənət, media və akademiyaçıların təmsilçiləri, donor təşkilatlar və fondlar daxil olmaqla, çoxlu qonaq qatılıb. Onların arasında Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan və xanımı Əminə Ərdoğan da var.

Malta Prezidenti Mari-Luiz Koleyro Prekanın da iştirak etdiyi BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII

Qlobal Forumunun Bakı şəhərində yüksək səviyyədə təşkili Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq nüfuzunun daha da artırılmasında, xalqımızın tarixi-mədəni irsinin geniş miqyasda tanıtılmasında əhəmiyyətli rola malikdir. Çünki tarixi İpək Yolu üzərində yerləşən Azərbaycan müxtəlif sivilizasiyaların qovuşduğu məkan olaraq əsrələr boyu milli-mədəni rəngarənglik mühitinin formalaşdığı, ayrı-ayrı millətlərin və konfessiyaların nümayəndələrinin sülh, əmin-amanlıq, qarşılıqlı anlaşma və dialoq şəraitində yaşadıkları diyar kimi tanınıb. Ölkəmizdə multikulturalizm artıq alternativ olmayan həyat tərzinə çevrilib. Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması isə müasir dövrdə ölkəmizdə gerçəkləşdirilən siyasətin tolerantlıq prinsiplərinə bu gün də sadıq qalmasının bariz nümunəsidir.

"Sosial integrasiya sahəsində qabaqcıl metodlar" mövzusunda ikinci plenar iclas keçirilib

Prezident İlham Əliyev BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumu çərçivəsində "Sosial integrasiya sahəsində qabaqcıl metodlar" mövzusunda ikinci plenar iclas keçirilib.

Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun və ISESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyeva plenar iclasda çıxış edib. Mehriban Əliyeva bu əhəmiyyətli Forumda ev sahibliyi etməyin Azərbaycan üçün şərəf olduğunu bildirib, tədbirin konstruktiv dialoqun inkişafına və sivilizasiyaların zənginləşməsinə töhfə verəcəyinə əminliyini ifadə edib.

İclasın mövzusunun böyük ictimai əhəmiyyətə malik olduğunu deyən Mehriban Əliyeva bu gün dünyanı narahat edən miqrasiya dalğası, urbanizasiya, iqlim dəyişikliyi, bəzi ölkələrdə gənclər arasında işsizliyin artması kimi məsələlərə toxunub, bu problemlərin həllində ölkəmizin təcrübəsindən danışdı:

- Qədim diyar olmaqla yanaşı, Azərbaycan, eyni zamanda, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ən gənc üzvlərindən biridir. XX əsrin əvvəlində əldən verilmiş müstəqilliyi bərpa etdikdən sonra

Azərbaycan 1992-ci il martın 2-də BMT-nin tamhüquqlü üzvü olub. Biz 25 illik dövlət quruculuğu yolunu qət etmişik. Bu gün Azərbaycanda gördüklərinizin əksəriyyətinə bu müddətdə nail olub. Bu gün mən iqtisadi və statistik göstəricilərə istinad etməyəcəyəm. Biz açıq ölkəyik və bizim iqtisadi, sosial nailiyyətlərimiz hamıya məlumdur. Əlbəttə ki, biz belə bir sürətli tərəqqi ilə çox qürur duyuruq. Biz iqtisadiyyatın əhəmiyyətli şəkildə transformasiyasına nail ola və onun dünya iqtisadi sistemində integrasiyasını təmin edə bildik. Biz ictimai həyatın bütün səviyyələrində səmərəli idarəetmə sistemini qura bildik. Elm, mədəniyyət və təhsil sahələrində islahatlar həyata keçirilmişdir. Biz xalqımızın zəngin insan potensialına arxalanaraq bütün bu işləri görməyi bacardıq.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən danışılıb, torpaqlarımızın 20 faizinin işğal olunduğu, bir milyondan çox insanın qaçqın

və məcburi köçkünə çevrildiyi, 900 qəsəbənin, 150 min evin, 693 məktəbin, 975 uşaq bağçasının, 695 xəstəxananın məhv edildiyi, 40 mindən çox nadir muzey eksponatının və materiallarının, 927 kitabxanadan 4,6 milyon kitabın və əlyazmaların qarət edildiyi qeyd olunub. Mehriban Əliyeva bu dəhşətli günlərdə bizim yanımızda olan BMT-nin bütün təşkilatlarına təşəkkürünü bildirib. Mehriban Əliyeva qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşən insanlar üçün dövlətin yaratdığı şəraitdən danışdı.

Heydər Əliyev Fondunun layihələrindən də danışılıb, bu layihələrin müxtəlif sahələri əhatə etdiyi bildirilib. Qeyd edilib ki, Fond hökumət təşkilatları, QHT-lər və işgüzar dairələr arasında yaxşı əməkdaşlıq modeli qurub. Yüzlərlə məktəb tikilib, təmir olunub. Fond valideyn himayəsindən məhrum və fiziki imkanları məhdudd olan uşaqları hərtərəfli diqqət mərkəzində saxlayıb. Bundan əlavə, Fond əlilliyi olan insanlara xüsusi qayğı göstərib və bu təcrübə Bosniya və Herseqovina, Macarıstan və digər ölkələrdə də uğurla reallaşdı. "Tolerantlığın ünvanı – Azərbaycan" layihəsi çərçivəsində Heydər Əliyev Fondu katolik, pravoslav kilsələrinin və sinaqoqların təmirinə töhfə verir. Müsəlman ölkəsi olan Azərbaycan tərəfindən Vatikanın tarixində ilk dəfə Romada müqəddəs Marçelino və Pyotr katakombaları bərpa edilib. Fransanın müxtəlif regionlarında bir neçə qədim kilsə bərpa olunub. Bunun ölkəmizin tolerant dəyərlərə bağlılığından irəli gəlmişdir qeyd edilib.

Qlobal Bakı Forumunun iştirakçıları üçün konsert

Aprelin 27-də Heydər Əliyev Sarayında "İnklüziv cəmiyyətlərdə birgəyaşayış: çağırış və məqsəd" şüarı altında keçirilən BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunun iştirakçıları üçün qala-konsert təşkil olunub.

AzərTAC xəbər verir ki, "Sivilizasiyaların musiqili alyansı" adlı qala-konsertdə Azərbaycan və xarici incəsənət ustaları çıxış ediblər.

Konserti Azərbaycan Dövlət Xor Kapellası (bədi rəhbər və dirijor Xalq artisti Gülbacı İmanova) və Ü.Hacıbəyli adına Dövlət Simfonik Orkestri Cüzeppe Verdinin "Nabukko" operasından xorun ifası ilə açıb.

Sonra orkestr Dmitri Şostakoviçin 7-ci simfoniyasından fraqment ifa edib.

İrakli Kaxidzenin ifasında Qaetano Donitsettinin "Məhəbbət içkisi" operasından romans səslənib. Rumun vokalçısı İrina İonesku Motsartın "Sehrlı fleyta" operasından ariya ifa edib.

Azərbaycan Dövlət Mahını və Rəqs Ansamblının solistləri "Nəlbəki" milli rəqsini ifa ediblər.

Konsertdə, həmçinin Üzeyir Hacıbəylinin, Soltan Hacıbəylinin, Niyazinin, Qara Qarayevin, A.Borodin, J.Bizenin və L.Bethovenin əsərləri ifa olunub.

Qala-konsertdə Türkiyənin "Mehtər" orkestri, ukraynalı vokalçı Vyaçeslav Bazir, aşıqlar qrupu çıxış edib.

Akademik Zərifə Əliyevaya həsr olunmuş fotosərgi açılıb

Bakı şəhər Mədəniyyət və Turizm İdarəsinin şəbəkəsinə daxil olan Binə qəsəbə Mədəniyyət Mərkəzində görkəmli oftalmoloq alim, Əməkdar Elm Xadimi, akademik Zərifə Əliyevanın anadan olmasının 93-cü ildönümünə həsr olunmuş fotosərgi nümayiş etdirilib.

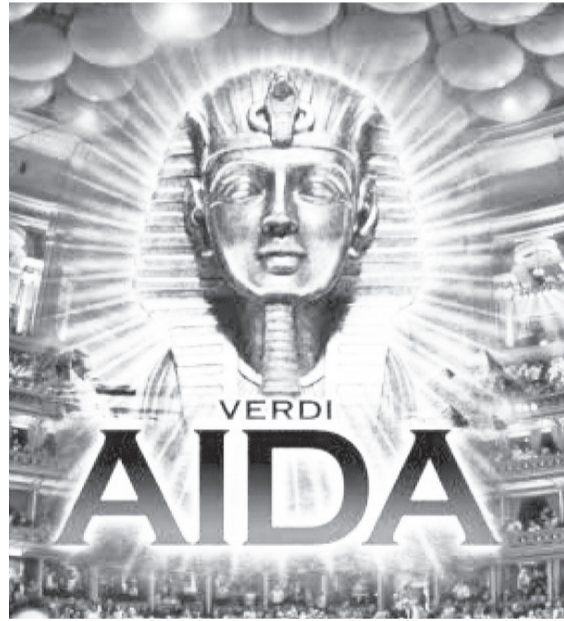
AzərTAC xəbər verir ki, fotosərgidə Zərifə xanım və onun ailə üzvlərinin şəkilləri nümayiş olunub.

Tədbirdə vurğulanı ki, dünya şöhrətli alim və ictimai xadim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın zülmət və qaranlıqla mübarizə apararaq, insanları zülmət pəncəsindən qoparıb nura qovuşduran

bu qayğıkeş insanın ömür yolu Qeyd olunub ki, fotosərgi aprelin 30-dək davam edəcək. də əvəzsiz bir örnekdir.

"Aida" operası Opera və Balet Teatrının səhnəsində

Mayın 7-də Azərbaycan Opera və Balet Teatrının səhnəsində italyan bəstəkar C.Verdinin "Aida" operası nümayiş olunacaq.

Teatrın mətbuat xidmətindən AZƏRTAC-a bildirilib ki, səhnə əsərində ilk dəfə Aidanın partiyasını Əməkdar artist İlahə Əfəndiyeva ifa edəcək.

Teatrın gənc və istedadlı solisti Nina Makarova isə bu tamaşada ilk dəfə Amneris rolunda səhnəyə çıxacaq. Digər əsas partiyalarda Xalq artisti Əli Əsgərov, Əməkdar artistlər Gülnaz İsmayilova və Əkrəm Poladov çıxış edəcəklər.

Bundan əlavə, teatrın tamaşalarında dəfələrlə çıxış edən, Gürcüstanın Xalq artisti Teymuraz Quşqıvili bu dəfə tamaşada Radames partiyasını, Gürcüstanın Əməkdar artisti, beynəlxalq müsabiqələr laureatı Sulxan Qvelesiani isə Amonasro rolunu ifa edəcək.

Tamaşanı Belarus Milli Akademik Böyük Opera və Balet Teatrının dirijoru, dirijorların beynəlxalq müsabiqələr laureatı Vyaçeslav Voliç idarə edəcək.

"Kitabxanalar innovasiya və müasir texnologiyaların tətbiqi şəraitində" mövzusunda training keçirilir

Cəfər Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasında "Kitabxanalar innovasiya və müasir texnologiyaların tətbiqi şəraitində" mövzusunda training keçirilir.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyindən AzərTAC-a bildirilib ki, tədbirdə çıxış edən C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının direktoru Tahir Sadıqov trainingin təşkilinin əhəmiyyətindən söz açıb.

Bildirib ki, əsas məqsəd şəhər və rayon kitabxanalarında çalışan mütəxəssislər üçün kompüterlə bağlı tələb olunan proqramların öyrədilməsi və onların fəaliyyətlərinin optimallaşdırılması istiqamətində təcrübə mübadiləsinin aparılmasından ibarətdir.

Nazirliyin kitab dövriyyəsi və nəşriyyatlarla iş şöbəsinin müdiri vəzifəsini icra edən Aslan Cəfərov trainingdə çıxış edərək qeyd edib ki, bu gün kitabxanalarda müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi

olunması oxucular üçün operativ informasiya tələbatını təmin etməkdir. O, eyni zamanda qeyd edib ki, bütün bu yeniliklərlə yanaşı, ənənəvi mütlaliyəyə də diqqət yetirmək və kitabla həmrəy olmaq lazımdır.

Nazirliyin kitab dövriyyəsi sektorunun müdiri Lətifə Məmmədova bildirib ki, müasir dövrün kitabxanaları rəqəmsal informasiya məsələləri ilə işləyən istifadəçilər üçün intellektual asudə vaxt mərkəzlərinə çevrilib. Eyni zamanda oxuculara göstərilən xidmətlərin çeşidi mütəmadi genişlənməkdədir. O, trainingin iştirakçılarna tövsiyə edib ki, burada qazandıqları bilik və təcrübəni çalışdıqları yerlərdə digər əməkdaşlara da aşılasınlar.

Trainingdə Ağcabədi, Abşeron, Qəbələ, Qubadlı, Beyləqan, Balakən, Masallı, Neftçala, Şəmkir, Şamaxı, Salyan, Sabirabad, Hacıqabul, Laçın, Cəlilabad, Tovuz, Xocavənd, Füzuli, Xızı, Yardımlı, Kəlbəcər rayon və Lənkəran, Şirvan, Yevlax, Mingəçevir şəhər kitabxanalarının, habelə Bakı Dövlət Universitetinin, Azərbaycan Texniki Universitetin, Respublika Elmi-Tibb Kitabxanasının, AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşları iştirak ediblər.

Training aprelin 29-dək davam edəcək, sonda iştirakçılara sertifikatlar verəcək.

Tərcümə Mərkəzi "Oxu günü"ndə

Ötən həftə mütlaliyə diqqətin artırılması, yeniyetmə və gənclərdə oxu vərdişlərinin daha da inkişaf etdirilməsi, kitabın gündəlik həyatımızın bir hissəsinə çevrilməsi məqsədi ilə Nəsimi Rayon İcra Hakimiyyəti, Təhsil Nazirliyi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və "HƏDƏF" şirkətlər qrupunun təşkilatçılığı ilə Binəqədi rayon Heydər Əliyev adına mədəniyyət və istirahət parkında kütləvi "Oxu Günü" keçirildi. Ölkə hüdudlarından kənarında keçirilən kitab sərgi və yarmarkalarında respublikamızı hər zaman uğurla təmsil edən Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi Azərbaycanda düzənlənən, gəncləri mütlaliyəyə səsləyən, onlarda kitaba maraq və sevgini gücləndirən bu layihədə də həvəslə iştirak etdi.

Tədbir Azərbaycan Respublikasının Dövlət himninin səsləndirilməsiylə başladı. 236 sayılı orta məktəbin şagirdləri kitab haqqında kəlamlar və şeirlər söylədilər. Tədbirin aparıcısı Orxan Cabbarlı qonaqları salamladı və 25 aprel "Oxu günü" barədə məlumat verdi. Onun təşkil olunmasında əməyi keçənlərə minnətdarlığını ifadə etdi. Daha sonra layihənin ideya müəllifi, "HƏDƏF" şirkətlər qrupunun baş direktoru Şəmil Sadıq çıxış edərək bu layihənin necə araya-ərsəyə gəlməsindən danışdı. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin müşaviri Ağabala İbrahimov, Millət vəkili Hüseynbala Mirələmov, şair Vahid Əziz, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi İlqar Fəhmi, sosioloq, şair Əhməd Qəşəmoğlu və digər çıxışçılar da kitabın həyatımızdakı önəmindən, ona gün-gündən artan marağdan bəhs etdilər.

Tədbirin rəsmi hissəsindən sonra "Gəlin birgə oxuyaq!" fləşmobu keçirildi. Tədbir gənclərin musiqi ifası ilə davam etdi. Daha sonra kitab haqqında pantomim tamaşa nümayiş olundu. Könüllülərin ifasında müxtəlif şeirlər səsləndi.

Mərkəzin nəşrləri nümayiş olunan stendə maraq çox idi. Xüsusən "Hər suala bir cavab" ensiklopedik toplusu məktəblilərin diqqətini daha çox cəlb etdi. Sonda kitabların hamısı "Əsgərə kitab" aksiyasının təşkilatçılığına təqdim olunaraq, Vətənimizin keşiyində ayıq-sayıq duran əsgərlərimizə hədiyyə edildi.

Artıq neçə aydan bəridir ki, ARNK yanında Tərcümə Mərkəzində "İşlək orfoqrafiya lüğəti" üzərində iş gedir. Məqsəd, hazırda istifadədə olan "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndə yer almış minlərlə yazılış səhv, qəliz ərəb, fars sözlərinin, mənası və mənbəyi bilinməyən söz və söz birləşmələrinin, müxtəlif şəkilçilər və hallandırmalarla artırılmış, bəzən iki-üç şəkildə verilmiş ifadələrin, eləcə də sahə lüğətlərinə aid terminlərin, dərman, kimyəvi element adlarının təmizlənməsi, əvəzində milli ədəbi nümunələrdən aranıb tapılmış sözlər daxil edilməklə, işlək, aydın dil vəsaitinin ərsəyə gətirilməsidir. Adıçəkilən kitabdan, orfoqrafiya lüğəti qaydalarına uyuşmayan sözlərin təsnifatını nəzərinizə çatdırır, oxucuların, dil və lügət mütəxəssislərinin fikir və mülahizələrini, irad və təkliflərini gözləyirik. "Aydın yol"

(Əvvəli ötən saylarımızda)

"Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndən çıxarılan sözlərin təsnifatı

Orfoqrafiya lüğətinin tərfi: "Orfoqrafiya lüğəti - sözlərin düzgün yazılış qaydasını bildirən dil vəsaitidir".

Mənası anlaşılmayan sözlər	Yazılış səhv sözlər və söz birləşmələri	Dialekt və ara sözləri	İşlənməyən ərəb, fars, rus və digər əcnəbi sözlər	Terminlər	Süni sözlər və söz birləşmələrindən düzəldilən qurama sözlər	Lüzumsuz sözlər və söz hallandırmaları
cıbrıqlanma	başgicəllətmə	bədlətmə	blankist	azerit	bəlkəsiz	basmalanmaq
cıbrıqlanmaq	beşmərtəbəlilik	bədlətmək	blok-tormoz	azimutal	bəmləşdirilmə	basmatlatma
cıbrıqlatma	bezarlamaq	burnuyelli	çartağ	azinfos-etil	bəmləşdirilmək	basmatlatmaq
cıbrıqlatmaq	bezarlanma	cahıl-ahıl	çayrız	azinfos-metil	bəmləşdirmə	basuto (-lar)
cıbrıqlı	bezarlanmaq	cahıllı-ahıllı	çəşm	azoamin	bəmləşdirmək	başaqsız
cıbrıqlıq	bezarlaşma	cahılsız-ahılsız	çəşnigir	azoaminli	bəmləşmək	başaltısız
cıbrıqsız	bezarlaşmaq	canıyanmışlıq	çəmənistan	azoanilin	bəmlətmə	başdaşılı
cibsizlik	bezikən	caydaq-caydaq	çərəzxor	azobenzol	bəmlətmək	başdaşısız
ciftətmə	bezikmiş	cələqırma	çərxi-kəcmədar	azokomponent	binormallıq	başgicəldicilik
ciftolma	bəllətmə	cığalçı	çərxi-kəcrəftar	azoksibenzol	bulkabişirmə	başıdaşılıq
cığalı-cığalı	bəllətmək	cığalçılıq	dədgər	azometan	bulkasatma	başidoluluq
cığ-bığ	boylana-baxan	culunbur	dədxah	azometin	buludyuxarı	başətlik
cığ-cığ	boylana-baxma	çalış-tutaş	dadrəs	azosulfon	buraxılabilən	başkəşiklik
cığlandırma	bozçalma	çatallanmaq	dafə	babbit	buraxılış-axtarış	başilovluluq
cığlandırmaq	burnundangətirmə	çatallaşma	dağdar	babəzioz	burğuşəkilli	başmasqsız
cığlanma	burulğanadüşən	çatallaşmaq	daxiliyyə	bakelit	burmabığlılıq	bataqlaşdırılmaq
cığlanmaq	burulğanadüşmə	çatallı	damad	baken	burnuasağlılıq	bataqlaşmaq
cıqq	cahilliketmə	çatallıq	damən	bakteriolizin	burnudik	bataqlatma
cıqqılıqalma	cargah (mus)	çatalsız	damət	bakterioprotein	burnudiklik	bataqlatmaq
cıqqır	cavabvermə	çatalsızlıq	danəndə	bakteriopurpurin	burnuəyri	bataqlıqlanmaq
cıqqırçıxarma	cavabyazma	çataşlıq	daniş	balantidiaz	burnuəyri	bataqlıqlaşmaq
cilovgəmirmə	cənazəaparma	çaysızlama	danişcu	barbital	burnuəzək	batırdırma
cinassız	cənazəgətirmə	çaysızlamaq	danişgah	barbitul	burnusallaqlıq	batırdırmaq
cındırçılıqetmə	cəsurluqgöstərmə	daşıtmə	danişgədə	baretter	burnuuzun	batmazlıq
cındırlaşdırma	cığalolma	daşıtmə	danişmənd	barion	burnuuzunluq	bayağılaşdırıcı
cındırlaşdırmaq	çalağana	dəngüş-dəngüş	danişvər	barisfer	burnuyastı	bayağılaşdırılma
cing	çalğılama	dərdaşna	danişyar	barit	burnuyastılıq	bayağılaşdırılmaq
cing-cing	çalğılamaq	dərdis	darülem	barkarola	burnuyekə	bayağılaşdırılmış
cingiltiriləşmə	çalğılanmaq	dərkallı	darülədb	barn	burnuyekəlik	bayağılatma
cingiltiriləşmək	çalğılanmaq	dərkallıq	darüləman	baromanometr	burnuyellilik	bayağılatmaq
cingiltirililik	çalğılanmaq	dərkallılıq	darülmədrəsə	baroreseptor	burub-taxma	bayatılı
cini	çalğılanmaq	dərmədirlilik	darülmüəllim	baroskop	burub-taxmaq	bayılma
cinq-cinq	çalğılanmaq	dəvərəgözlü	darülülum	barotermometr	burunovan	bayılmaq
cinqrəxartma	çamırdüşmə	dəvərəgözlülük	darülürfan	barrankos	burunovma	bayraqdarlı
cinsiz	çamırgirmə	dəyirmanxoruzu	darüşşəfa	barsil	burunönü	bayraqdarsız
cır-cırçı	çarpaztozlanan (bot)	dibləmək	dehqan	bartolinit	buterbrodhazırlama	bayraqlı
cır-cırçılıq	çayçıxana	diblətmə	dehqanlıq	batial	buterbrodxoşlama	bayraqsız
cirə-cürə	çaynaq	diblətmək	denşik	batiandr	buterbrodyemə	bayronizm
cırılğan	çəçələmə	digir-digir	denşiklik	batifotomer	buyruşşəküllilik	bazar-dükanlı
cırılğanlıq	çəçələmək	dığ	desyatin	batimetriya	buyruşşəbuşuran	bazar-dükansız
cırnayıb-pozulma	çəçələyə-çəçələyə	dığa	desyatin-desyatin	batisfer	buyruşşəbuşurma	bazidi (-lər)
cırnayıb-pozulmaq	çevrikmə	dığalıq	desyatinlik	batoxrom (-lar)	buyruşşəbuşurma	beçələmək
cırrıt	damızma	dığ-dığaçı	dəbbəçi	batolit	buzovburunlu	beçuana (-lar)
cırrıtgetmə	damızmaq	dığdığalı	dəbbəçilik	batometr	bülletenburaxan	behdudlama
cırrıt	darmacalda	dığdığasız	dəbbəkər	batometr-taximetr	bülletenburaxma	behdudlamaq
cırrıtacırt	deportasiyaedilmə	dığdığalı	dəbir	batraxotoksin	bülövçəkmə	behdudlanma
cırrıtacırtetmə	dezinfeksiyaetmə	dığdığalı	dəbiristan	bazalioma	bülövçəkən	behdudlanmaq
cırrıtacırtsalma	dəcəlliketmə	dığdığalı	dəbistan	bazament	bünövrəçəkmə	behdudlaşma
cırrıdanqalan	dədəqorqudşünas	dığdığalı	dəfəat	bazofiliya	bünövrətikmə	behdudlaşmaq
cırrıdanquşluq	dədəqorqudşünaslıq	dığlatma	dəftərdar	belbor	bürmələyib-yığma	behli
civcık	dəmiryolətrafı	dığlatmaq	dəğa	belil	bürmələyib-yığmaq	behsiz
cıvıq	dəmiryolətrafı	dıqqılı-dıqqılı	dəğdəğə	bel-kanto	bürüzəçıxarma	bellətdirilmə
cızıxma	didələmə	dımbılı-dımbılı	dəğdəğəçi	belladon	bütün-bütün	belli-dırmıqlı
cızıxmaq	didələmək	dingil-dingil	dəğdəğəli	belting	cahangirlikdən	beninli (-lər)
cız-vız	didələnmə	dirə	dəğəl	bemir	cahangirliketmə	bennetit (-lər)
cız-vızetmə	didələnmək	dişədə-dişədə	dəh	bentonit	cahilolma	benzinədavamlılıq
con-bul	didələtmə	dızix	dəhbaşı	bentos	calaqqoyan	benzinədavamsız
cordanabənzərlər	didələtmək	dızixa-dızixa	dəhən	benzidin	calaqqoyma	benzinədavamsızlıq
cövləngahlıq	didmələmə	dızixdırma	dəhr	benzilakrilat	calaqolma	benzinədözümlü
cunavarılıq	didmələmək	dızixdırmaq	dəhri	benzilamin	calayıb-tökmə	benzinədözümsüz
cur-cur	didmələnmə	dızixlıq	dəhşətəngiz	benzilaseton	calayıb-tökmək	benzinli
cünunluqetmə	didmələnmək	dızixma	dəhşətnak	benzilbenzoat	cananlıqədən	
cünunolma	didmələtmə	dızixmaq	dəhyek	benzilxlorid	cananlıqetmə	

(Davamı gələn sayımızda)

...Şəhərin dağlıq hissəsində küçədən əl-ayaq tez yığışır. Xüsusən də axşam namazından sonra dar dalanlarda kimsəyə rast gəlməzsən. 1917-ci ilin Bakısında bir təşviş, qorxu və ümitsizlik küləyi dolaşır. Nəinki şəhərin mərkəzində, əcnəbi və yerli zadəganların toplaşdığı klublarda, kazinolarda, hətta Dağlı məhəlləsi deyilən məkanda da bolşevik inqilabının ab-havası duyulmaqdadır. Neft və milyonlar səltənətinə çevrilmiş cənub şəhəri xəlbir kimi hər şeyi süzgəcindən keçirir, məramı, məqsədi bəlli olmayan minlərlə səfilin güzərgahına çevrilir. ...Məşədi Ələsgər məsciddə bir az ləngimişdi. Namazdan sonra axundla çay süfrəsi arxasında söhbətləşmişdi. Xalq arasında "Dağlı məscidi" kimi tanınan bu ziyarətə onun vəsaiti hesabına tikilmişdi və tanınmış mesenat burda vaxt keçirməyi xoşlayırdı. (Bolşeviklər hakimiyyətə gələndən sonra Dağlı məscidi dağıdıldı, hazırda bu ərazidə Cəfər Cabbarlı adına 161 sayılı orta məktəb yerləşir). Bu axşam da axundla məscidin həyatında bəzi yardımçı tikililərin inşasından danışmışdılar, Ramazan bayramı münasibəti ilə keçiriləcək xeyriyyə tədbirlərini müzakirə etmişdilər.

Məşədi Ələsgər Hacıgülməmməd oğlu Bakının sayılıb-seçilən təcirlərindən idi. Bərməki sülaləsinin bu layiqli nümayəndəsi 1860-cı ildə Xızıda, ortabab mülkədar ailəsində doğulmuşdu. Mollaxana təhsili alandan sonra atasının təsərrüfat işləri ilə məşğul olmuş, ticarətin sirlərinə dərinlən yiyələnmişdi. Məşədi Ələsgər gənc yaşlarında Xızıdan Bakıya köçmüş, indiki Nəriman Nərimanovun heykəlidən bir qədər yuxarıda, 12 otaqdan ibarət ikimərtəbəli imarət tikdirmişdi.

Şəhərin bütün ərazilərində Məşədi Ələsgərin geniş ticarət şəbəkəsi var idi. O, Rusiya, İran, Türkiyə və digər ölkələrdən mal-qara alıb təkə Bakıda deyil, Azərbaycanın digər bölgələrində satdırdı. Şəhərin məşhur Qəssab bazarındaki dükənlərin əksəriyyəti ona məxsus idi. Xeyrixah, kasıba əl tutan, dar gündə tanışı-bilişin dadına yetişən bu adam, azərbaycanlı uşaqların təhsili üçün xeyli pul xərcləyirdi. Evinin qarşısı həmişə qələbəlik olurdu. Hamı yaxşı bilirdi ki, Məşədi kimsəni ümitsiz qaytarmır, əlindən gələnlə köməkliliyi göstərir. Xüsusən də "Əli süfrəsi" günlərində xeyrixah adamın qapısı hamının üzünə açıq olurdu. Məşədi Ələsgər ibadət zamanı həmişə deyirdi: "Ey qadir Allah, mənə o qədər mal-dövlət yetir ki, bu imkansızlara yetərincə əl tuta bilim..."

...O, qaranlıq dalanın sonuna çatıb sola buruldu. Hava qaralmışdı. Dağlı məhəlləsinin küçələri kimsəsizliyin sükutuna bürünmüşdü. Məşədi iki-üç addım da atıb qəfil dayandı. Arxada, tinin ucunda bir hənərti duymuşdu. Düşündü ki, yəqin kimsə qonşulardandı, ona yetişməyə çalışır. Arxaya dönmək istəyirdi ki, güllə onun düz kürəyinin ortasından tutdu. Əvvəlcə, nə baş verdiyini anlamadı. Amma bədəninə ikinci güllə dəyəndə zərbənin təsirindən böyürüstə yerə yıxıldı, kürəyindən axan isti qanın qoxusunu duydu. Hələ huşunu itirməmişdi. Dalanın tinindən boylanmış iki adamın dediklərini də aydın eşidirdi, azərbaycanca, ancaq erməni ləhcəsində danışmışdılar, kim olduqlarını aydınlaşdırma bilmirdi.

Məsləkindən dönməyən adam

- Ara, gizlət silahı, görən olar!
- Güllənin ikisi də dəyib deyəsən, ara, tez aradan çıxmaq lazımdır!
- Bəlkə ölməyib? Bir az gözləyək. Tərpənməsə, qaçarıq.
- Dəli olmusan? Ara, bilirsən o kişi kimdir? Tutsalar, tikə-tikə eləyərlər e... bizi!

Məşədi Ələsgər güc verib qalxmaq istədi, bacarmadı. Küçə qaranlıq idi, çoxlu qan itirdiyindən gözlərini tor tutmuşdu. Uca səslə təkə bunu deyə bildi:

- Xain alçaqlar, kişi kişini arxada vurmaz... Üz-üzə çıxaydız, görəydiniz sizin qorxaq vücudunuzu...

Tindən güllə atan iki nəfər dabanına tüpürüb elə qaçmışdı ki, izi-tozu belə qalmamışdı. Məşədi hay-haray salıb kömək çağırmaq istəsə də, səsi çıxmadı, halsız bədəni getdikcə zəifləyirdi. Beynində eyni fikir dolaşdı: "Əclaf ermənilər, axır ki, dediklərini elədilər... qansızlar!"

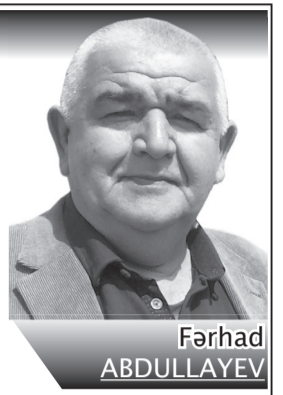
Son illərdə Məşədi Ələsgər bir neçə dəfə ermənilərlə kəllə-kəlləyə gəlmişdi. Hər dəfə də qarşıdurmadan qalib çıxmışdı. Xüsusən də Böyük Zirə adasında saxlanılan türk əsirlərə göstərdiyi yardımlar ermənilərin qəzəbinə tuş gəlmişdi...

1916-cı ildə rus qoşunları Qafqaz cəbhəsi boyunca hücumə keçərək, Ərzurumu və Trabzonu tutdular.

Bu döyüşlər zamanı türklərdən çoxlu əsir alınmışdı. Onlardan təxminən 600 nəfəri Bakı buxtasındakı Böyük Zirə adasında saxlanılırdı. Türk əsirlərinin güzəranı dözülməz idi. Aclıq, susuzluq və xəstəlik onları əldən salmışdı. Adada nəzarətçi işləyənlərin böyük əksəriyyəti erməni idi. Onlar türk əsirlərə dəhşətli işgəncələr verirdilər. Erməni hakimlər isə əsirlər üzərində təcürbə aparır, zavallıları bilərəkdən öldürürdülər.

Həmin dövrdə Azərbaycanın bütün ziyalıları, imkanlı adamları türk əsirlərə maddi və mənəvi yardım göstərirdi.

Holokostu kim törədib?

Fərhad ABDULLAYEV

Prezident B.Obama 1915-ci ilə Osmanlı İmperiyasında baş verən hadisələrlə bağlı illik müraciətində ermənilərin iddiasına "soyqırım" demədi. O, müraciətində erməni iddiasını "böyük faicə" adlandırıb.

...Sən demə, ermənilər üçün bundan da böyük "faciə" varmı. Bu yaxınlarda "Aeroflot" şirkətinin İrəvandan Moskvaya uçan təyyarəsində "dəhşətli faciə" baş verib. Belə ki, təyyarə Rusiya paytaxtındakı hava limanına enişdə olarkən sənişinlər üçün adətli üzrə miqrasiya qaydalarından bəhs edən audioyazı səsləndirilib. Əslində burda qəribə heç nə yoxdur. Şirkət sənişinlərin rahatlığı naminə onları, gəldikləri əcnəbi dövlətin miqrasiya qanunları ilə tanış edir. Amma...

Bu audioyazılar standart olaraq bir neçə dildə (rus, ingilis, erməni, Azərbaycan, türkmən, tacik və s.) yazılır, bələdçi istədiyi an üstündə müvafiq rəqəm yazılmış düyməni basır və audiosəsləndirici işə düşür. Bu dəfə bələdçi ya tələsdiyindən, ya yorğun olduğundan (ya da azərbaycanlılara xüsusi rəğbət bəslədiyindən!) düyməni çəş-baş salıb və salonda mətnin Azərbaycan dilində olan versiyası səsləndirilib.

Təsəvvür edin ki, təyyarə salonunda əsl "müharibə" başlayıb. İrəvandan Moskvaya uçan bütün sənişinlər günahkarı axtarmağa başlayıb və hətta bir erməni bağıraraq bələdçi qızı təyyarədən yerə atmağı tələb edib. Layner kapitanının üzrxahlığı da köməyə gəlməyib. Moskvaya uçan parlament fraksiyasının katibi Tevan Poqosyan bunu ermənilərə qarşı "terror" və "təxribat" adlandırıb. O, psixoloji stress keçirdiyini və alçaldıldığını bəyan edərək bu məsələ barədə müvafiq qurumlara şikayət yazacağını, mənəvi sarsıntı üçün kompensasiya tələb edəcəyini deyib.

Qəribədir, ermənilər "faciə" haqqında tam fərqli düşüncələr. Əgər ağacdan bir alma erməninin başına düşsə, bu, mütləq "ümumxalq faciəsinə" çevrilməlidir! Amma dünyaya danışdıqları ağ yalanlar, tökdükləri timsah göz yaşları artıq hamını bezdirib. Ermənilərin son günlərdə Rusiya və rusları təhqir etməsinə cavab olaraq, sosial şəbəkə istifadəçiləri onların tarixi ilə bağlı Ren TV kanalının hazırladığı "Hərbi sirt" verilişini paylaşılırlar. Tanınmış araşdırmaçı jurnalist İqor Prokopenkonun aparıcısı olduğu həmin verilişdə Ermənistan rəhbərliyi və tarixçilərinin "yaratdığı" saxta tarix mifi məhv edilir:

"Sən demə, misirlilərə piramida tikməyi də ermənilər öyrədib. Yazıq misirlilər. Musanın misirliləri İsrailə aparmasından sonra ermənilər də İngiltərə torpaqlarına köç edibmiş. Yəqin başa düşdünüz ki, müasir ingilislərin əcdadı da ermənilərmiş. Zarafat etmirəm, bu sözlər keçmiş ittifaq respublikasının tarixindən sitatlandırlar. İngilis tarixçilər vikinqlərdən yox, ermənilərdən törəmə olduqlarını öyrənəndə isə etiraz etdilər, lakin artıq gec idi".

Proqramda həmçinin İrəvanda Milli Tarix Muzeyində sərgilənən və özündə ermənilərin "500 min illik tarixini" əks etdirdiyi bildirilən eksponatların olduğu vurğulanıb.

Amma ermənilərin quyusuna su tökənlər də az deyil. Məsələn, telejurnalist Vladimir Solovyovdan sitat: "Hətta bir damla erməni qanı belə azərbaycanlılarda vəhşi, insana xas olmayan nifrət doğurur. Bu nifrət mənə Holokostda baş verənləri xatırladır".

Artıq çoxdan məlumdur ki, bu satqın jurnalist "erməni faciəsinin alovlu təbliğatçısıdır". O, Ermənistanın "Şərəf ordeni" nə layiq görülüb. Solovyovun erməniləri təbliğ edən verilişlərində müntəzəm olaraq "Mən Ermənistan deyəndə, Stepanakerti və Qarabağı nəzərdə tuturam" kimi ifadələr işlətməsi sonda ona tula payının verilməsi ilə nəticələnib.

Solovyovun Holokost barədə dediklərinə gəlincə, onun sədaqətlə "xidmət" etdiyi İrəvan "Qaregin Njde medalı" təsis edib. Njde digər "Ermənistan qəhrəmanını" Drastamat Kanayanla birlikdə Holokostun "memarı" - A.Hitlerin yaxın silahdaşı olub və milyonlarla yəhudiyyə, digər millətlərin əsir düşmüş vətəndaşlarına qarşı soyqırım törədib.

Görünür, Qarabağı "yaxşı" tanıyan Solovyov məqsədlə şəkildə millətini səhv salıb.

Fuad MƏMMƏDOV

Sərginin birinci günü. Şəkillər.

Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının Vəcihə Səmədova adına sərgi salonundayıq - Orxan Əzimin Çernobıldan çəkdiyi fotoların sərgisində. "ÇernoBil" adlı bu ekspozisiya məlum faciənin 30 ilyinə həsr olunub...

"Ağır fotolardır". Tanıdığım dostlarının çoxunun reaksiyası belədir. Amma mən başqa detallar maraqlandırmır. Məsələn, Çernobılda da günəş çıxır, axşam düşür və ya ora da payız gəlir, yarpaqlar tökülür, xəzan olur, ağaclar - ilahi, orada hətta ağaclar da var - çıllaşır, hətta qar da yağır. Orada günəş var, ora turist kimi, jurnalist kimi, fotoqraf kimi getmək olar, oradan şəkil çəkmək, hətta orada qalmaq olar. Necə ki Orxan Əzim gedib, iki gecə qalıb və altı minə yaxın şəkil çəkib.

Bu fotoların əksəriyyətində günəş məyus-məyus da olsa, gülümsəyir. Zətan başqa cür onları fotoobyektivin yaddaşında fiksə etmək çətin olardı. Çünki Çernobılda işıq yoxdur. Telefon işləmir, internet tutmur. Yalnız fənər işığından istifadə etmək olar. Amma xidmət sektoru var. Turistlər gəlir, qonaq evində gecələyir, orada yemək yeyirlər...

Fikirlərimi yarıda saxlamağa məcbur oluram. İşarə edirlər ki, tədbirin rəsmi hissəsi başlayır. Adamları yarib reproduktora yaxınlaşdırıram ki, nitqləri aydın eşidə bilim. Başqa cür mümkün deyil. İştirakçı çoxdur, səsi ayırd edə bilməyəcəyəm. Diktofonumu çıxarıb düz səsgücləndiricinin yanındaca özümə yer eləyirəm. Arada salona, adamlara nəzər salıram. Son vaxtlar sərgilərdə belə qələbəlik görməmişəm. Bu, xoşuma gəlir. Təbəssumüm yarıda qırılır. Çernobil faciəsi qurbanlarının xatirəsini bir dəqiqəlik sükutla yad edirik.

Sükutu Xalq rəssamı Ağaəli İbrahimovun səsi pozur. Rəssam deyir ki, sərgi ictimaiyyətdə maraqlı doğurub və ümumiyyətlə, dünyada son zamanlar baş verən global çətinliklər belə tədbirlərin əhəmiyyətini olduqca artırır. Ağəli müəllim gənc fotoqraf Orxan Əzimin nümayiş etdirdiyi fotoları əsl sənət əsəri adlandırır. Söyləyir ki, heç bir musiqi, sənət əsəri, film insanları fotolar qədər təsirləndirə bilməz.

Çernobılda 3 gün və ya 6 min adamsız şəkil

Azərbaycan Çernobil Əlilləri Cəmiyyətinin sədri Mirhəsən Həsənov isə çıxışında tarixə ekskurs edir, azərbaycanlıların Çernobil qəzasının aradan qaldırılmasında iştirakından, Çernobil əlillərinin vəziyyətindən söhbət açır. Mən də asta-asta oxuduqlarımı, eşitdiklərimi xatırlayıram. Faciə 1986-cı ildə, aprelin 26-da baş verir. Ukraynada yerləşən, Leninin adını daşıyan Çernobil Atom Elektrik Stansiyasının dördüncü blokunda partlayış olur. Reaktorun tamamilə dağılması nəticəsində ətraf mühitə xeyli radioaktiv maddələr buraxılıb. Bu, həm insan tələfatı, həm də iqtisadi ziyan baxımından atom energetikası sahəsində ən böyük qəza hesab olunur. Qəzadan sonrakı ilk üç ayda rəsmi məlumatlara görə 31 nəfər həlak olub, şüalanmaya məruz qalmış adamlardan 60-80 nəfəri bundan sonra cəmi 15 il yaşaya bilib. 134 nəfər ağır şüalanmaya məruz qalıb. 115 min nəfərdən çox əhali isə yaxınlıqdakı ərazidən təxliyə olunub. Qəzanın fəsadlarının aradan qaldırılması işlərinə 600 min nəfər cəlb olunub...

Sonra Orxan Əzim özü sərgi barədə bir-iki cümləlik qısa arayış verir və lenti kəsir. Bundan sonra şəkillər danışır. Üzərinə dəftər qalqlanmış məktəb partaları, uşaq bağçasında tənha qalmış oyuncaq kukla, uşaq ayaqqabısının tayı, təxliyə zamanı yerə atılmış əleyhqazlar, sağirdlərdən birinin çəkib masanın üzərindən götürməyə imkan tapmadığı açıq albomun vərəqindəki uşaq şəkli, xəzəllər, xəstəxananın

"Müharibə veteranlarının palatası" lövhəsi, neçə illərdir yağışdan başqa su damcısı görməyən hovuzlar, istismara verilməmiş park və uşaq üzü görməyən "Şeytan çarxı" yelləncəyi, böyük supermarket bölmələri, qonaq evi, otel otaqları və bir də... zalda Qorbaçovun iri şəkli. Yeri gəlmişkən, Orxanın çəkdiyi fotodan da görünür ki, qəzadan sonra Çernobılda gedənlərdən kimsə SSRİ-nin bu ilk və son prezidentinin ağzına qara "sarğı" çəkib. Mistik qəbul etmək olar. Çernobil hadisəsi SSRİ-nin süqutunu sürətləndirdi...

Və əlbəttə ki, fotoların heç birində adam görünmür. Yetim qalmış bu şəhərdə daimi sakinlər yoxdur. Bələdçilər də, xidmət sektorundakı adamlar da tez-tez dəyişir. Heç kəs həyatını riskə atmaq istəmir. Daha yaxşı şərtlərlə iş tapan kimi buradan gedirlər. Bircə Çernobılın kənarındakı, şüalanma təhlükəsi nisbətən az olan kəndlərdə adamlar yaşayır. Bu detallar Orxanla sərgidən sonrakı söhbətimdə məlum olur. Fotoqraf söyləyir ki, bu sakinlərin əksəriyyəti qoca təqaüdcülərdir. Onlar özləri hökumətdən geri, vətənlərinə qaytarılmalarını istəyiblər. Deyiblər ki, onsuz da ömrümüzə az qalıb, qoyun doğulub, boya-başa çatdıgımız torpaqda ölək...

Fürsət tapıb müəlliflə təfəssüslü söhbətləşə bilmirəm. Normaldır. Günün qəhrəmanı odur. Buna görə də səhəri bir də sərgi salonuna baş çəkməyi düşünürəm.

Sərginin ikinci günü. Müəllif

Əlli beş fotonun nümayiş olunduğu sərginin ikinci günü də şəkillərə baxmağa gələnlər az deyil. Amma ikinci dəfə gəlməyimin bir üstünlüyü də var. Hər foto barədə müəllif özü danışır - harada, necə, hansı şəraitdə çəkilib. Şəkilləri bir-bir yenidən nəzərdən keçirdikdən sonra diktofonu yandırırım. Səfərimdən danışır.

Ukraynaya fevral ayında gedib. Deyir, Bakıya qayıdanadək özü də Çernobılda olduğuna, az qala inanmışım. Hətta orada qaldığı üç gün müddətində yalnız sonuncu saatlarda yadıma düşüb ki, özünü çəkməyib və əlbəttə, Orxan dərhal səhəni düzəldib bələdçidən onu "Çernobil" in girişindəki lövhənin qarşısında fotonun yaddaşına köçürməsinə istəyib.

Üç gün ərzində 6 min foto çəkib. Onlardan əlli beşini iki azərbaycanlı, bir isveç fotoqrafın köməyiylə seçib sərgiyə verib. Planlarından danışmağı sevmir, elə mən də soruşmağa qorxuram, düşər-düşməzi olar, amma deyir ki, gələn ay bu fotosəkillərdən sərgi üçün xaricə göndərəcək. Bu arada üzümə baxıb qətiyyətlə deyir: "Satış olmayacaq". Sonra izahat verir: "Çünki bu fotolar mənim üçün əzizdir. Orada çəkdiyim əziyyəti heç bir məbləğə dəyişməyəm. Hətta qiymət fantastik olsa belə. Onu da bilirəm ki, satsam, o fotoların arxasınca gözüm qalacaq. Üstəlik, onlarda istər-istəməz ağır ab-hava var. İstəməyəm, kimsə evinə bu enerjini aparsın".

Çernobil hələ də yaşayış üçün təhlükəli ərazi hesab olunur. Ora getmək istəyən turist və fotoreportyorların şüalanmaya məruz qalma riski var. Orxan deyir ki, bu təhlükəni gözə alıb. Bir məqamda isə ciddi qorxu yaşayıb: "Pripyatda dağılmış bir məktəbin yaxınlığından keçirdik. Bələdçi dedi ki, mən içəri daxil ola bilmərəm, amma ora heç sənün üçün də arzuolunan yer deyil. Yolu nişan verdi, vahiməli bir aurası vardı o məkanın. Şəkilləri çəkdim, amma özüm də risk edib çox içərilərə keçə bilmədim. Birinci mərtəbəni çəkdim, ikinci mərtəbənin pilləkənləri tamamilə dağılmışdı, yuxarı qalxmaq olmurdu. Üstəlik, şüalanma riski çox idi. Amma bir məsələ də var ki, adam özünə xəstəlanəcəyini təlqin edəndə o tələdən qaça bilmir. Hələ ki, Çernobıldan qayıdandan sonra ümumi müayinə olunmamışam. Gələndən sonra bir ay, ay yarım başağrımlarım oldu, sonra keçib-geddi, ciddi bir şey deyil. Bəlkə bir aydan sonra yoxlamadan keçdim".

Orxan Əzim Pripyat həbsxanasından da görüntülər çəkə bilib. Bələdçinin söylədiyinə görə, oranı çox az adam görüb. İnternetdə də bu həbsxanadan fotolar gözə dəymir.

Ümumilikdə, Çernobil da daxil olmaqla, Pripyatda, Zalıssiyada, Kapaçidə, Dityatki, Rıjy Les və başqa bölgələrdə çəkilişlər edən müəllif ətrafdakı yaşayış olan kəndlərə baş çəkə bilməyib. Bunun üçün əlavə vaxt və həm də deməli, pul lazım idi. Dördüncü radioaktiv blokun içərisində çəkilişlər üçün ödəniş isə daha bahadır. Bu məbləğin böyük bir hissəsi xüsusi skafandr üçün nəzərdə tutulur. Orxan ora da gedə bilməyib. Başqa bölgələrdə isə qoruyucu geyimə xüsusi ehtiyac yoxdur: "Amma, əlbəttə, qoruyucu nəfəsliliklə keçmək istəyənlər də olur. Bu da normaldır. Çünki radiasiyanın ağır olduğu yerlər var. Mənə dedilər ki, əlindən düşən heç nəyi götürmə. Bir-iki dəfə fotoaparata aid olan parçaları əlimdən saldım, bələdçi onlara toxunmağa qoymadı".

Sərgiyə reaksiyalar barədə soruşuram. Deyir, bu qədər çox adamın gələcəyini gözləmişim. O ki qaldı fotolarla bağlı rəylərə, hələ tənqidi fikirlərlə qarşılaşmayıb. Daha çox tərifləyirlər...

Diktofonu söndürməyə hazırlayıram. Orxanın sonuncu cümləsi düşündürür. Deyir, çalışacaq, bir də Çernobıla getsin. Bu dəfə həm də adamları çəkməyə...

RƏBİQƏ

XX əsrdə siyasi mədəniyyətində demokratik prinsiplərin bərqərar olduğu dövlətlər bir-biri ilə müharibə etməyib. Bu və ya digər regionda demokratik rejimlərin meydana çıxması prosesi, bir qayda olaraq, həmin ərazilərdə beynəlxalq gərginliyin və münaqişələrin səngiməsi ilə müşayiət olunur. Bu, tədqiqatçıların müəyyənləşdirdiyi empirik faktdır. Təxmin etmək olar ki, möhkəmlənmiş demokratiyaların daxili xüsusiyyətləri konfliktlərin siyasi və hüquqi vasitələrlə həll edilməsini şərtləndirir. Bu isə onların həm daxili, həm də xarici münasibətlərində əks olunur və dövlətlər arasında qarşılıqlı əlaqələrin xarakterini dəyişdirir.

Xaqan MƏMMƏDOV

Bu faktı demokratik dövlətlərin siyasi oxşarlığı və siyasi struktur tiplərinin eyni olması ilə izah etmək doğru olmazdı. Məsələn, XX əsrdə siyasi tərəkür və sosial-siyasi planda bir-birinin bənzəri olan, sosialist düşüncəsinə aid bir çox dövlətlərdə beynəlxalq münaqişə ocaqları yaranmışdı. Dövlətlərin sosial-siyasi oxşarlığı öz-özlüyündə münaqişə və müharibələrdən sığortalanmır. Xatırladaq ki, XX əsrin iki totalitar rejimi – kommunist və faşist dövlətləri ideoloji xilaskar doktrinasını əldə bayraq etmişdilər. Bu doktrinaya görə, həmin dövlətlərin əsas məqsədlərindən biri də öz ideologiyalarını bütün dünyaya yaymaq idi. Bu, öz növbəsində ekspansionist xarici siyasətin meydan sulamasına gətirib çıxarırdı, qaçılmaz olaraq, qarşıdurmalarla, o cümlədən də, silahlı münaqişələrlə nəticələnirdi.

Lakin beynəlxalq arenada dövlətin fəaliyyəti və iddiaları müvafiq iqtisadi, siyasi və hərbi potensiala, resurslara söykənmirsə, aparılan xarici siyasətin strateji «dalan»a dirənməsi ehtimalı artır. Ermənistan məhz belə bir vəziyyətlə üzləşib. Bu ölkənin iddialarının paradiqması iqtisadi və hərbi zəiflik, güc-züslük üzərində qurulub.

Nəticədə ölkənin böhrana düşəcəyi və «Böyük Ermənistan» arzusunun puç olacağı şübhə doğurmur.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsində ərazi faktoru başlıca rol oynayır və Ermənistanın sosial-iqtisadi maraqlarını (təbii ehtiyatlar, əhalinin sayı və s.) əks etdirir. Tədqiqatçıların qənaətinə görə, separatçı əhvali-ruhiyyəyə köklənmiş qrup və ya təbəqələrin hamısı öz maraqlarını «ümummilliyə», yaxud «ümumbəşəri» xarakterli məsələlərlə pərdələməyə çalışır.

Elmi ədəbiyyatda «milli maraqlar» anlayışının iki əsas yozumu və şərhli var. Bunlardan biri – liberal izahdır ki, burada milli maraqlar inkişaf etmiş demokratik ölkələrdə vətəndaşların ümumiləşmiş maraqları kimi anlaşılır. Xarici siyasət sahəsində ölkənin qarşısında duran vəzifələr, o cümlədən də, dövlət maraqları bu konsepsiyaya söykənir. Nəticə etibarilə, ilk növbədə, iqtisadi, siyasi, hərbi sferalarda vətəndaşların maraqları qorunur və onların təhlükəsizliyi təmin edilir. Bu cür mexanizmlər yetkin vətəndaş cəmiyyəti olan demokratik ölkələrin xarici siyasətinin formalaşmasını şərtləndirir.

Alim-siyasətçilərin başqa bir qrupu digər konsepsiyaları dəstəkləyir-burada milli maraqlar dövlətin maraqları ilə eyniləşdirilir, yəni «milli-dövlət» maraqları anlayışına üstünlük verilir. Bu konsepsiyayı dərinlən təhlil edərək məlum olur ki, etnik zəminə əsaslanan spesifik bütövlük kimi, dövlətin maraqları ilə millətin maraqları eyniləşdirilə bilməz.

Məsələnin bu şəkildə qoyuluşu, qaçılmaz olaraq qonşu dövlətlərlə ixtilafa gətirib çıxarırdı, çünki bu, istər-istəməz, həmin dövlətin xarici siyasətində separatizm meyillərinin artması ilə nəticələnirdi. Bu isə ölkənin gücündən yox, dövlətin bürokratik strukturlarının zəifliyindən xəbər verir. Bu strukturlar demokratik nəzarət şəraitində effektiv işləməyə qadir olmadığı üçün dövlətin konstitusiyaya hədəflərini mifik «böyüklük» ideyaları ilə əvəzləyir. Ermənistan kimi monoetnik dövlətdə bu, «Böyük Ermənistan» mifi kimi meydana çıxır. Ermənistanla Azərbaycan arasındakı münaqişə, əsassız ərazi iddiaları, qonşu dövlətə sıyrılmış müharibə - bütün bunlar məhz həmin mifin doğurduğu fəsadlardır.

Beləliklə, «soyuq müharibə»dən sonra yaranmış dövlətlərarası münaqişələrin özəlliklərindən biri də onların daxili konfliktlərlə bağlı olmasıdır. Dövlətlər arasında ziddiyyət yaradan faktorlardan biri tərəflərdən birinin daxilində yaşanan təbəddülatların doğurduğu nəticədir. Çünki etnik siyasətin bu şəkildə aparılması hansısa azlığın yeni liderlərinin daha çox səlahiyyət əldə etmək istəyini şərtləndirir. Onlar mövcud dövlət sisteminin legitimliyini şübhə altına alır, bütün vasitələrdən yararlanaraq, azlığın öz müqəddəratını müəyyən etmək hüququnu qabardır, onu beynəlxalq siyasi sistemin bərabər hüquqlu subyekti kimi qələmə verməyə çalışırlar. Dağlıq Qarabağ konfliktində məsələsində Ermənistanın separatizmi dəstəkləməsi bir yana, açıq şəkildə münaqişə tərəflərindən birinə çevrilməsi yuxarıda söylədiklərimizi bir daha sübuta yetirir.

80-ci illərin sonunda, SSRİ-də yenidənqurma siyasətinə start verildikdən sonra Ermənistanla leqal əsaslarla bir çox ictimai «qeryi-formal» təşkilatlar yarandı. Onlardan erməni ümummilliyə hərəkatı Qarabağ münaqişəsində istifadə etməklə hakimiyyətə yiyələnmək planını gerçəkləşdirməyə başladı.

İrəvanda keçirilən kütləvi nümayişlər, mitinqlər, imzatoqlama kampaniyaları, Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsini tələb edən bəyannamələr, könüllü dəstələrinin formalaşdırılması – bütün bunlar hakimiyyətdə qalmaq istəyən dövlət rəhbərliyinin heç bir hüquqa söykənməyən addımlar atması ilə nəticələnirdi. 1988-ci il, iyunun 15-də Ermənistan Ali Soveti DQMV-nin Ermənistanla birləşdirilməsi ilə bağlı qərar qəbul etdi. Azərbaycan Ali Soveti və SSRİ Ali Soveti bu qərarın hüquqi qüvvəsi olmadığını bəyan etdi və beləliklə, dövlətlərarası münaqişənin əsası qoyuldu.

Ermənistanın daxilindəki siyasi qüvvələrin hakimiyyətə gəlmək üçün Dağlıq Qarabağ probleminə istifadə etdiyi heç kəsdə şübhə doğurmur. Ter-Petrosyan hakimiyyətə yiyələndikdən sonra başa düşdü ki, Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi ideyasını praktik olaraq həyata keçirmək mümkün deyil – bu, təkcə Azərbaycanla qanlı müharibəyə gətirib çıxarmayacaq, həm də ölkənin beynəlxalq aləmdən təcrid olunması ilə nəticələnəcək. Ermənistan rəhbərliyi tamamilə başqa mövqə tutaraq, Qarabağ münaqişəsində birbaşa iştirakını danmağa, özünü «üçüncü tərəf» kimi qələmə verməyə başladı. 1992-ci il fevralın 18-də Ermənistan bəyan etdi ki, DQMV-nin Ermənistanla birləşdirilməsi ilə bağlı ölkənin Ali Sovetinin 1988-ci il 15 iyun tarixli qərarı artıq qüvvədən düşmüş sayılır və bu məsələdə Ermənistan beynəlxalq hüququn normalarına əməl edəcək. Lakin yeni siyasi xətt baş nazir R.Köçeryan və müdafiə naziri V.Sarkisyanın güclü müqaviməti ilə üzlaşdı və nəticədə Ter-Petrosyan istefa verməli oldu. 1998-ci il martın 30-da Ermənistan respublikasının yeni prezidenti R.Köçeryan oldu.

Aydındır ki, Qarabağ münaqişəsi olmadan Ermənistanın indiki iqtidarı hakimiyyətdə qala bilməz. Bu iqtidar maksimalist şüarlarla manipulyasiya edərək, öz sələflərinin «məğlubiyyətçi» siyasətini tənqid etməklə məşğuldur. Ermənistan rəhbərliyi danışıqlar görüntüsü yaradır, bütün vasitələrlə münaqişənin həllini uzatmağa çalışır və bunun üçün öz suverenitetini məhdudlaşdırmağa belə razı olur.

Ermənistanın xarici siyasətinin əsas hədəflərindən biri də beynəlxalq səviyyədə «erməni soyqırımı»nın qəbul edilməsi məsələsidir. Erməni siyasətçiləri nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarda (BMT, Avropa Şurası Parlament Assambleyası və s.) daim bu məsələni gündəmdə saxlamağa çalışırlar. Ermənistan gizlətmir ki, bu «problem» uydurma soyqırımını qəbul etməyən qərb dövlətlərinə təzyiqli vasitə – Dağlıq Qarabağ böhranının tənzimlənməsi ilə bağlı danışıqlar prosesində Ermənistanın diplomatik müdafiəsini təmin edə biləcək faktorlardan biri kimi nəzərdə tutulur. Məlum olduğu kimi, 2000-ci ildə Amerika Konqresi «erməni soyqırımı» qanun layihəsini müzakirə etməyi planlaşdırmışdı. Yalnız prezident Klintonun şəxsi müdaxiləsindən və bu halda «Amerikanın milli maraqlarının zərər görəcəyi» ilə bağlı xəbərdarlığından sonra bu məsələ gündəmdən çıxarıldı. Ancaq Fransada J.Şirak və L.Jospen deputatları birbaşa təzyiqli göstərməkdən çəkindilər, çünki bu ölkədə erməni diasporunun təsiri çox güclüdür. Ermənistan «soyqırım» qəbul edən ölkələrdən psixoloji dəstək alaraq, öz tarixi iddialarını Dağlıq Qarabağ ermənilərini «növbəti dəfə» xilas etmək siyasəti ilə pərdələməyə çalışır.

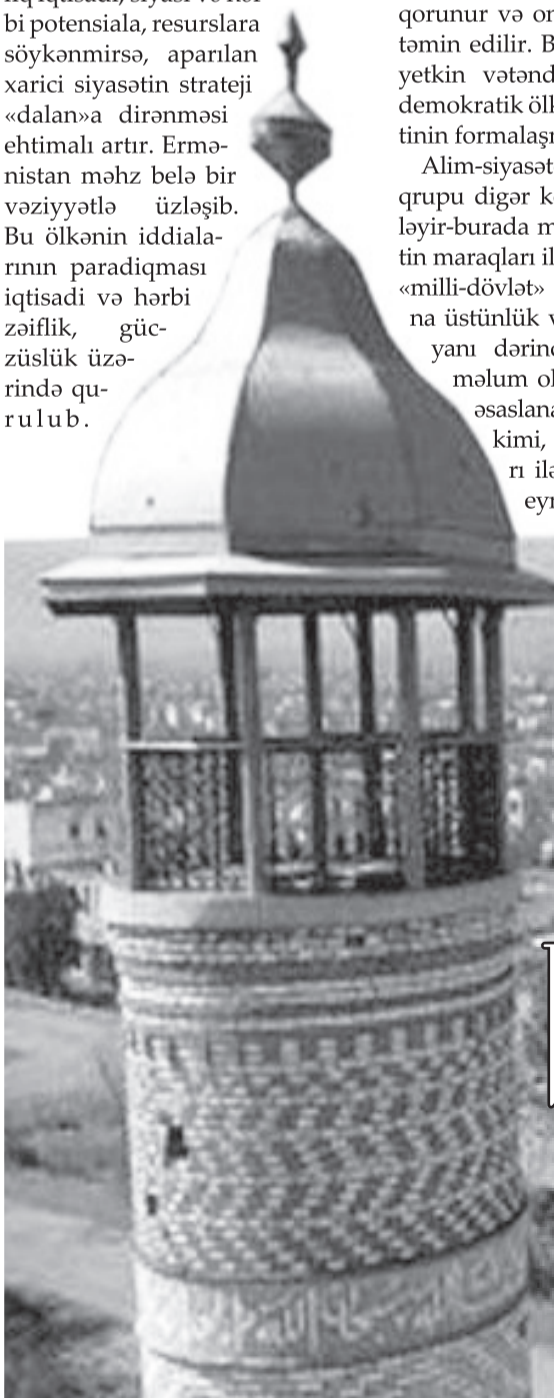
Ermənistanın daxili siyasətində demokratik prinsiplərin və insan haqlarının kobud şəkildə pozulması (bütün qeyri-erməni əhalinin ölkədən və DQMV ərazisindən qovulub çıxarılması, rejimin totalitar mahiyyəti və s.), xarici siyasətində isə «Böyük Ermənistan»ın yaradılması naminə heç bir beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi paradiqması üstünlük təşkil edir.

Ermənistan – Azərbaycan – Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin təhlili göstərir ki, nəticə etibarilə münaqişənin başlıca faktoru Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları, əsas səbəbi isə erməni ekstremizminin millətçilik ideologiyası və Ermənistanın daxilində davamlı olaraq tüğyan edən siyasi böhrandır.

**Tərcümə edən:
Etimad BAŞKEÇİD**

“Dövlətlərarası münqəşilərdə ərazi faktoru” kitabından
IV YAZI

Müasir dövrdə ərazi
bütövlüyü prinsipinin
yeni aspektləri

Tərcüməşünaslığın əsas kateqoriyaları

Tərcümə nəzəriyyəsinə dair mənbələrdə tərcüməşünaslığın ekvivalentlik, janr-üslub, praqmatika, konvensional normaları kimi normativ tələbləri diqqətə alınmaqla aşağıdakı əsas kateqoriyalarından bəhs olunur:

- **ekvivalentlik kateqoriyası.** Bu kateqoriyanın uyğunluq tipləri ekvivalent tərcümə, variant uyğunluğu və mətn uyğunluğudur.
- **adekvatlıq-qeyri-adekvatlıq kateqoriyası.** Bu kateqoriya ekvivalentlik kateqoriyasına oxşasa da, tam eyniyyət təşkil etmir. Belə ki, ekvivalentlik mətnin (orijinalın) tam, mükəmməl (tamdəyərli) tərcüməsi deməkdir. Adekvatlıq isə orijinala ən yaxın, orijinalın məzmununu kifayət dərəcədə ifadə edən tərcümə variantlarından biri mənasına gəlir.
- **variantlıq - invariantlıq kateqoriyası.** Eyni bir mətnin orijinala tamdəyərli, yaxud adekvat olan tərcümə variantlarıdır.
- **orijinal mətnin (informasiyanın) dəyərliliyi, praqmatikliyi kateqoriyası.** Bu, mətnin tərcüməsi zamanı saxlanması zəruri olan (relevant) və çıxarılması mümkün olan (qeyri-relevant) informasiya deməkdir.

○ **orijinal mətnin (informasiyanın) tərcümə üsulu kateqoriyası.** Orijinal mətnin strukturu dəyişilmədən (cümlə quruluşu, janr tipi və s.) tərcümə edilir, yaxud da tamdəyərli tərcümə işi orijinalın strukturu ilə başqa şəkillərə transformasiya edilərək (şeir nəslə, mürəkəb cümlə iki sadə cümlə ilə və s.) həyata keçirilir.

○ **tərcümənin keyfiyyəti kateqoriyası.** Tərcümə işi tamamlandıqdan sonra ortaya çıxan nəticənin (tərcümənin) keyfiyyəti onun bir neçə əlamətinə görə müəyyənləşdirilir: orijinalın və tərcümənin məna yaxınlığına görə; janr-üslub ekvivalentliyinə görə; praqmatik faktorlara görə (məsələn, bədii tərcümə ədəbi dəyərinə, texniki tərcümə terminoloji ekvivalentliyə, reklam tərcüməsi onun effektivlik dərəcəsinə görə qiymətləndirilir).

Tərcümə prosesi

Tərcüməyə (tərcümə prosesinə) verilən müxtəlif təriflər içərisində ən yaygın olanı budur ki, tərcümə - bir dildə ifadə olunanın başqa bir dilin imkan və vasitələri ilə ifadə edilməsidir. Bu isə yalnız o zaman mümkün olur ki, mütərcim hər iki dili ən dərin incəliklərinə bəhs bilər. Söhbət bədii tərcümədən gedirsə, mütərcim eyni zamanda çevirdiyi əsərin müəllifinin yaradıcılıq üslubuna, yazı tərzinə, yazıçının ölkəsinin adət-ənənələrinə, coğrafiyasına, ictimai-siyasi şəraitinə, o dilin dialektlərinə dərinliklərlə bələd olmalıdır. Mütərcim iki dildən birini yaxşı, digərini zəif

bilirsə, tərcümənin sönük çıxacağı şübhəsizdir. Tərcüməçi xüsusilə öz ana dilini kamil bilməlidir. Qərribə görünərsə də, əcnəbi dildən ciddi əsəri tərcümə etməkdən ötrü həmin xarici dildən daha çox ana dilini yüksək səviyyədə bilmək lazımdır ki, onu xalis xalq dilində tələbkar oxucuya çatdırılsın.

Tərcümə prosesi (texnikası) praktikada üç əsas mərhələdən keçir:

- **orijinal mətnlə tanışlıq və tərcümə tipinin (növlünün) seçilməsi** (şifahi tərcümədirsə, dinləmə, xüsusən mövzu əvvəlcədən bəllidirsə, o sahəyə aid ədəbiyyatla tanış olma; yazılı mətndirsə, oxuyub lazımı qeydlər aparma və s.);
- **orijinal mətni orijinalın öz dilində analiz və tərcümə dilində sintez etmə** yoluyla "özünü-küləşdirmə", yadda saxlama; tərcüməyə başlamadan əvvəlki hazırlıq işlərini tamamlama - lüğət(lər) və xüsusi ədəbiyyat üzərində iş (texniki tərcümədirsə, lazımı elmi-texniki materialla tanış olma, bədii mətn tərcüməsidirsə, əsər müəllifinin həyat və yaradıcılığı, xüsusən üslubu ilə tanışlıq və s.);
- **orijinal mətni tərcümə - yadda saxlanan orijinal mətni başqa bir dilin imkan və vasitələri ilə əslinə adekvat şəkildə yenidən yaratmaq** (dil-üslub, orfoqrafik redaktə işi və s. bu mərhələdə həyata keçirilir). Tərcümənin ekvivalentliyinə (adekvatlığına) nail olmaq üçün prosesin bu mərhələsində leksik-qrammatik transformasiyalar həyata keçirilir.

Bu zaman baş verən "itkilər" yeri tərcümə dilinin imkanları ilə doldurulur (kompensasiya edilir).

Görkəmli rus tərcüməşünası V.N.Komissarov qeyd edir ki, tərcümə prosesində tərcüməçi iki bilik növündən - pozitiv (epistemik), yəni artıq onun yaddaşında olan biliklər və evristik (yeni informasiyanın əldə edilməsi qabiliyyəti) - istifadə edir.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, yazılı tərcümə prosesində çox sayda informasiya mənbələrindən istifadə olunur. Bunların başında ikidilli və izahlı lüğətlər, sahəvi və xüsusi lüğətlər (terminlər lüğəti, orfoqrafiya lüğəti, qısaltmalar lüğəti və s. və i.a.), ensiklopediyalar, tərcümə mətni ilə əlaqədar xüsusi ədəbiyyat, mütəxəssis məsləhətləri və s. dayanır.

Leksik-qrammatik tərcümə transformasiyaları

Tərcümə zamanı tərəf-müqabil dillərin konstruksiyalarının məna funksiyası, leksik dolğunluğu, üslubi-ekspressiv vəzifəsi və digər özəllikləri nəzərə alınaraq, məzmun və ifadə planında üç cür transformasiya həyata keçirilir: leksik, leksik-qrammatik və qrammatik transformasiyalar.

a) leksik transformasiya çeşidləri

- **transkripsiya** (orijinal leksik vahidin səs formasını tərcümə dilində ifadə etmə);
- **transliterasiya** (orijinal leksik vahidin qrafik-hərf formasını tərcümə dilinin hərfləri ilə ifadə etmə);

○ **kalka yaratma** (orijinal leksik vahidinin quruluşu əsasında tərcümə dilində yeni leksik vahid - morfem, söz birləşməsi və s. düzəltmə);

○ **leksik-semantik əvəzləmələr:** mənalardan konkretləşdirilməsi, ümumiləşdirilməsi, dolğunlaşdırılması, fikrin tam başqa sözlərlə açılması;

○ **əlavələr** (orijinalda olmayan bir elementin, leksik vahidin və s. tərcümə mətninə əlavə edilməsi yoluyla mənanın tam çatdırılması);

○ **atımlar** (tərcümə prosesində orijinal mətnin məna təhrifinə yol açmadan, mətnin tərcümə edildiyi dilin normalarını pozmadan mətnin əslindəki bəzi leksik vahidlərin atılması - tərcümə edilməməsi);

b) leksik-qrammatik transformasiya çeşidləri

○ **antonimik tərcümə** (orijinaldakı təsdiq formasının tərcümə dilində inkar formasında, yaxud əksinə işlədilməsi yolu ilə eyni mənanı ifadə etmə);

○ **eksplikasiya** (tərcümə prosesində orijinal mətnin leksik vahidinin (texniki termin, ictimai-siyasi həyata, yaxud məişətə dair realiyalar və s.) tərcümə dilində təsviri yolla dolaylı şəkildə tərcüməsi);

○ **əvəzləmələr** (tərcümə prosesində orijinal mətnin saxlanması mümkün olmayan leksik vahidinin tərcümə dilində başqa bir ifadə vasitəsilə kompensasiya edilməsi, "itkilərin" yerinin doldurulması);

c) qrammatik transformasiya çeşidləri

○ **orijinaldakı və tərcümə dilindəki qrammatik modellərin sintaktik uyğunluğu** (hərfi tərcümə);

○ **yerdəyişmələr və qrammatik çevirilmələr:** söz sırasının dəyişdirilməsi, cümlə quruluşunun dəyişdirilməsi, cümlənin kommunikativ əvəzlənməsi və s.;

○ **q r a m m a t i k əvəzləmələr:** sözün formasının (morfoloji əlamətlərinin) dəyişdirilməsi, cümlə üzvlərinin və nitq hissələrinin qrammatik əvəzlənməsi, cümlə quruluşunun dəyişdirilməsi və s.

Əsgər RƏSULOV,
Filologiya
elmləri
doktoru,
professor

Tərcüməşünaslıq nəzəriyyəsinə bir baxış

Azərbaycan əsilli görkəmli türk yazıçısı, siyasətçi və dövlət xadimi Səməd Ağaoğlu (1909-1982) çağdaş Türkiyədə memuar ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınır. Onun oxuculara təqdim olunan "Atamın dostları" kitabında atası, XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın və Türkiyənin fikir həyatında müstəsna xidmətlər göstərmiş Əhməd Ağaoğlunun (1869-1939) türkçülük hərəkatında, sənət və siyasət aləmində, yeni Türkiyənin qurulması uğrunda mübarizədə çiyin-çiyinə addımladığı bir sıra görkəmli şəxsiyyətlərin portretləri yaradılıb. Müəllifin ad çəkmədən son dərəcə səciyyəvi cizgilərlə rəsm etdiyi bu portretlər özlərinin, eləcə də Əhməd Ağaoğlunun həyatının, mübarizə və ideallarının bir sıra xüsusiyyət və keyfiyyətlərini aşkara çıxarır.

Səməd AĞAOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

31 mart üsyanı¹ zamanı onun yerinə bir başqasını vurdular. Mütərikədə Malta əsarətini, Osmanlı dövlətinə borc verənlərin vəkili səlahiyyətlərinin kölgəsində sanki bir kurort həyatı kimi yaşadı. Uzun illər birinin adı çəkilərkən dərhal o birisi yada düşən ən yaxın dostu mərhum Cavidin faciəli aqibətindən də yenə çoxlarının gözləmədiyi halda bir təsadüf nəticəsində qurtula bildi. Həlbuki hər ikisinə bəslənən ədavət və düşmənçiliyin dərəcəsi sərtlik baxımından o qədər də fərqli deyildi. Sonra əlli ildən bəri adı türk ədəbiyyatı, türk fikir hərəkatı, Türkiyənin siyasi tarixi içində davamlı xatırlanan bu adam böyük türk vətəninin yalnız kiçik bir hissəsini, o da həmin yerlərdə sürgündə olduğuna görə tanıya bilmişdi.

Atamın bu dostu ruh və fikir təzadları üstündən dövrdən dövrə, ideyadan ideyaya biri-birinin yanını ilə, yaxud tam tərs istiqamətdə çapan atların birindən digərinə sıçrayan canbaz məharəti ilə tullanmağı bacarırdı. Hər kəsin səltənət və Xilafəti milli birliyin, hətta qurtuluşun tək çarəsi kimi gördüyü illərdə Cümhuriyyət ideyasını da ortaya o atmışdı. Cümhuriyyət qəbul və elan olunduğu zaman isə hələ Türkiyədə belə tipli dövlət quruluşunun vaxtının gəlib çatmadığını yazmaqdan çəkinməmişdi. Hətta bu da azmış kimi, redaktorluğu altında çıxan qəzetdə xalq Xilafət ideyasının ətrafında birləşməyə çağıran yazılara geniş yer verdi.

Zaman keçirdi. Bu dəfə o, Atatürkün qarşısına demokratiya idealinin yeganə qəhrəmanı kimi çıxır, demokratiya uğrunda mübarizədə ən qorxunc bəlalara qatlaşmağı göz önünə alırdı. Amma cəmiyyətimizdə bu ideal tədrisən gerçəkləşməyə başlayanda təkpartiyalı sistemin bəzi üstünlüklərini müdafiə məsələsində də heç bir tərəddüdə yol vermirdi.

Ruhundakı təzad fırtınalarının onu pis vəziyyətə saldığı mövzulardan biri də latın əlifbasının qəbulu ilə bağlı olmuşdu.

Latın hərflərinin qəbulunu istəyən Atatürkə qarşı çıxışı da, bunun müqabilində aldığı qarşılıq da eyni dərəcədə haqsız idi. Bir zamanlar latın əlifbasına keçidi mədəni dünyaya qovuşmağımızın başlıca şərtlərindən biri sayan bu adam indi onun həqiqətə çevrilməsi anında bir yığın yersiz və qəribə tərəddüdlərin içində batıb qalmışdı.

Atamın dostları

Hər vaxtla xalqı, tutulan yolun doğru olmadığına inandırmağa çalışırdı. Həm də bütün bunları edərəkən qarşısındakı adamın Ənvər Paşa olmadığını yaxşı anlayırdı. Atamın vaxtı ilə ona "Münfasil (biri-birindən ayrı yazılan – V.Q.) hərfləri" qəbul etdirmək istəyən Ənvər Paşanı "Bilmədiyiniz işlərə qarışmayın" - şəklində sərt tərzdə fikrindən daşındıran dostu yalnız Atatürkdən aldığı cavabdan sonra bu iki hərbi arasındakı fərqi anlamışdı. Amma təəssüflər olsun ki, belə sadə həqiqətin fərqi çox gec varmışdı. Çünki artıq Atatürklə həyatı boyu bir də heç zaman üz-üzə gəlməyəcəkdi.

Atamın dostunun biri-birindən mürəkkəb fikir və təzadları arasında yenə də hər zaman ayaqda dimdik qala bilməsinin səbəbləri nə ola bilərdi? Hələ İttihad və Tərəqqi dövrü başlamazdan əvvəl özlərini göstərən, ittihadçılar dövründə isə daha çox məşhurlaşan "dev qəzetçilər" arasında qələmindən çox məharətlə istifadə etməyi bacardı. Allah sanki atamın bu dostundan gözəl nitq qabiliyyətini, xitabət qüdrətini əsirgədiyinə peşman olubmuş kimi, ona hər ikisindən daha qüdrətli başqa bir imkan – yazmaq hünəri bəxş etmişdi.

İkinci səbəbə gəldikdə isə bunun köklərini qürur və xudpəşəndlik şəklində ortaya çıxan çox qüvvətli eqoizmində aramaq, zənnimcə, yanlışlıq olmazdı. Bu adamın nəzərində hər kəs, hər şey, hər hadisə yalnız yaxın, yaxud uzaqdan özünə, şəxsi istək və maraqlarına toxunduğu təqdirdə "yaxşı", "pis", "yanlış", "doğru" ola bilərdi.

Beləliklə, qısa şəkildə izah etməyə çalışdığım bu ruh və fikir özünəməxsusluğu onu yalnız atamla deyil, hətta siyasi və ya şəxsi həyatının bütün dost və yaxınları ilə davamlı çarpışmalara sürüklənmişdi.

Sonda arasıkəsilməz qeyli-qalardan bezən İttihad və Tərəqqi rəhbərləri nəşr etdiyi qəzeti satın alıb əski baş redaktoru rahat həyata, digər tərəfdən isə gül üzünü, əzəmətli boy-buxununu bol-bol, rahat-rahət göstərə biləcəyi, hər kəsin başına toplaşib xoş söhbətlərinə dala biləcəyi yarıtürk, yarıəcnəbi müsafirlərlə dolu salonlara apararıq ünvanlara yönəldilirdi.

31 mart üsyançılarını öldürmək üçün İstanbul küçələrinin altını üstünə çevirdikləri, Millət Məclisinin qəhrəmanı kimi alqışlayıb özünə sədr seçdiyi inqilabçı, hürriyətçi, cəsur qəzetçi Osmanlı dövlətinin borcularının bir qisminin vəkilliyini və məmləkəti soyub soğana döndərən etikərə qarşı mübarizə komissiyasının rəisliyini sevə-sevə qəbul etdi. Bununla yanaşı, həm də tez-tez müxtəlif xarici səfərlərə göndərilən mətbuat və mədəniyyət heyətlərinin əvəzədməz rəhbəri oldu. Onu Türkiyədə, İstanbulda tapmaq artıq müşkül işə çevrilmişdi.

Malta sürgünü atamın bu dostu üçün müəyyən mənada bir istirahət, dincəlmək fürsəti idi. Xəstə Şeyxülislam Xeyri Əfəndi² istisna olunmaqla başda sədrəzəm və dövrün bir çox tanınmış insanların sözü həqiqi mənasında "Polveriste" qışlasının rütubətli, daş otaqlarında, koridorlarda, divarlarla arası kəsilib üstü tələsik örtülən qapalı həyətlərdə tam bir həbsxana həyatının zillətinə dözdükləri halda, o, Maltanın xoş havası, mənzərəli bir təpəsində, abad, yaşayışlı, hətta dəbdəbəli sayılacaq villada yanına gətirdiyi ailəsi ilə birlikdə yaşayırdı. Bu şərait atamın dostuna rəsmi vəzifəsi sayəsində yaranmışdı. Çünki o, Osmanlı imperatorluğuna borc vermiş Osmanlı vətəndaşlarının vəkili idi. Tutduğu vəzifə atamın dostunu vaxtı ilə Osmanlı dövlətinə borc verən və indi onun üzərində tam qələbə çalan müttəfiqlərlə də eyni səviyyəyə qaldırılmışdı.

O isə imperatorluğu parçalayacaq sülh anlaşmasının imzalanmasını gözləyərək əhvalını əsla pozmadan sakit tərzdə evinin pəncərəsindən məmləkətinin üfüqlərinə baxırdı.

Atamın bu dostu ilə bağlı bir acı xatirəsi də Malta əsarətindən qalmışdı.

Kitabımın "Doktorluq və siyasət" adlı hissəsində bəhs etdiyim hadisə - atamın gözündə əməliyyat aparılması üçün "buradan qurtular-qurtulmaz ilk imkan düşən kimi qaytarılması, bu mümkün olmasa, uşaqlarımızın sənə, ikimiz də həyatda olmasaq mənim uşaqlarımızın sənə övladlarına ödəmələri və bu barədə həbsdəki bütün yoldaşların şahidliyi ilə sənəd tərtib edilməsi" şərti ilə borc pul istədiyi, amma rədd cavabı aldığı qəzetçi, həmin bu dostu idi.

Arıncı da hər ikisi üçün taleyin yeni oyunları üzə çıxmağa başladı. Həmin oyunlar Cavid bəyi Məclis kürsüsündən Vətənə xəyanətdə ittihamı dar ağacına apardı. Dostu isə bu sıralarda qəzetinin çapını yenidən bərpə edib Xilafət ideyalarını dəstəkləmək yolunu tutdu. Sadəcə bununla da kifayətlənmədi. Ağa xana casusluq etmək şübhəsi ilə əvvəlcə İstanbul İstiqlal Məhkəməsi qarşısına çıxarıldı. Daha sonra "Təsviri-əfkar"³ qəzeti mətbəəsində polis axtarışı ilə bağlı, öz qəzetində "Basıldı" adlı xəbər çap etdiyinə görə beş illiyinə Çorum sürgününə göndərildi. Beləcə, dalğalı, qarmaqarışq, ziddiyətli bir həyatın içində atıldı.

İstanbul İstiqlal Məhkəməsinin ifadəsi təzadı xarakterinə, gövdəsinə, düşüncəsinə, şöhrətinə tam yaraşırıq. Məhkəmə rəisi "qəzeti yenidən çıxarmaq üçün pulu haradan tapdığını" soruşan vaxt eşitdiyi cavab böyük salonu bir anlıq ölü sükuta qərq etmişdi: "Sizdən borc istəsəm, verməzdinizmi?"

İstibdad zamanından, İttihad və Tərəqqi illərindən bəri hürriyət və milli hakimiyyət idealinin ən qüdrətli qələm sahibinə tərənnüm etdiyi ideali gerçəyə çevirən insanların hakimiyyəti dövründə yenə eyni amala xidmət üçün yardım göstərmək mümkün olan iş idimi?

Atamın dostu İstanbul İstiqlal Məhkəməsindən yalnız bəraət hökümü deyil, həm də Birinci Dünya Hərbinin milyonlarla insan kimi onu da saran fəna, acı xatirələrinin çənbərini qırıb o dövrün sui-istimal halları, səfəlləri, iztirabları ilə heç bir əlaqəsinin olmaması haqda induldensiya da ala bilmişdi.

¹ Miladi təqvimlə 1909-cu il, aprelin 13-də (həmin dövrdə Osmanlı İmperiyasında qüvvədə olan hicri təqvimlə 31 mart, 1325-ci il) İstanbul qarnizonu üsyan qaldıraraq şəriət qanunlarına əməl olunması, gənc türklərin - İttihad və Tərəqqi liderlərinin və onlara rəğbət bəsləyənlərin ölkədən çıxarılmasını tələb etmişdi. Sultan Əbdülhəmid onların tələblərini dərhal yerinə yetirdi. Gənc türklərin liderləri Salonik və Ədirnədəki hərbi qüvvələr əsasında "Hərəkət ordusu" yaradaraq İstanbul üzərinə yürüdü. Nəticədə Sultan Əbdülhəmid devrildi, taxta onun qardaşı V Mehmet çıxdı və hakimiyyətə nəzarət gənc türklərin əlinə keçdi.

² Şeyxülislam Xeyri Əfəndi (1867-1921) - Osmanlı din və siyasət adamı. 1914-1916-cı illərdə şeyxülislam olub, İttihadçılarla arasında yaranan anlaşılmazlıq üzündən vəzifəsindən ayrılmışdı. Müttəfiqlər İstanbulu işğal etdikdən sonra Malta sürgünüinə göndərilmişdi.

³ "Təsviri-əfkar" - görkəmli türk şairi İbrahim Şinasi-nin redaktorluğu ilə 1862-ci ildən İstanbulda nəşr olunan maarifçi türk qəzeti. 1910-cu ildə nəşrini Əbüzzəya Təfvikin redaktəsi altında "Yeni təsviri-əfkar" adı altında davam etdirmişdi.

Davamlı gələn sayımızda

Tərcümə edən: Vilayət QULİYEV, professor

Azərbaycan alimləri bu günlərdə türk dünyasının mütəfəkkiri, böyük öz-bək şairi Əlişir Nəvainin 575 illiyi münasibəti ilə Əfqanıstanda keçirilən beynəlxalq simpoziumda iştirak ediblər. Konfransın açılışı Əfqanıstanın paytaxtı Kabil şəhərində olub. İki gün davam edən elmi məclisdə Əfqanıstan, Özbəkistan, Tacikistan, Hindistan, Pakistan, Qazaxıstan, Türkiyə və Azərbaycandan olan alimlər iştirak ediblər. Ölkəmizi simpoziumda təmsil edən Elmlər Akademiyasının baş elmi işçisi, filologiya üzrə elmlər doktoru Almaz Ülvi səfər təəssürlərini "Aydın yol" qəzeti ilə bölüşdü.

- Əfqanıstan səfəriniz necə keçdi? Oradan hansı təəssürlərlə qayıtmısınız?

- Bildiyiniz kimi, bu il bütün türk dünyasında və Şərqdə Əlişir Nəvainin 575 illik yubileyi qeyd olunur. Əfqanıstana səfərimiz də bu tədbirlə bağlı idi. Beynəlxalq simpoziuma dəvət gəldi və Azərbaycan Elmlər Akademiyası Əlyazmalar İnstitutunun direktor müavini, filologiya üzrə elmlər doktoru Paşa Kərimovla birgə məni ora ezam etdilər. Paşa müəllim "Nəvai və XVII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı" mövzusunda məruzə etdi, mənə iki mövzu - "Azərbaycan ədəbiyyatında Nəvai irsinin öyrənilməsi" və "Azərbaycanda keçirilən I türkoloji qurultayda Nəvai izləri" ətrafında çıxış etməli oldum. Məsələ burasındadır ki, bu il 90 illiyini qeyd etdiyimiz həmin türkoloji qurultayda qoyulan problemlərin hamısı, o cümlədən türk ədəbi dili məsələsi Nəvainin əsərlərində əksini tapıb. Yəni o vaxt qurultayda da bir Nəvai ruhu vardı, birinci iclası bitən kimi, Nəvainin 435 illik yubileyi bayram olunmuşdu. Bundan başqa, bir məqamı da deyim: Firudin bəy Köçərlinin 1925-ci ildə "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" kitabının ilk səhifəsi türkdilli ədəbiyyatın ən böyük təmsilçilərindən olan Əlişir Nəvai haqqında yazı ilə başlayır. Digər tərəfdən, Əfqanıstanda yaşayıb-yaradan Nəvai XV əsrdə türk ədəbi dili üçün inqilab edib, fars dilinin hökmran olduğu vaxtda türkcə "Xəmsə" yaradıb. Bütün bunlar məruzəmdə əksini tapmışdı. Konfransdan əlavə, müxtəlif görüşlərimiz oldu - Əfqanıstanın baş naziri, vitse-prezidentləri, birinci ordu generalı ilə görüşdük, telekanallarda qonaq olduq.

- Ümumilikdə konfrans daha çox sizin üçün nəylə əlamətdar oldu? Hansı dildə anlaşırdınız?

- Səfərdən çox razı qaldım. Azərbaycan, Türkiyə, Özbəkistan, Qazaxıstan, Türkmənistan, İran, Pakistan, Hindistandan qonaqlar gəlmişdi. Əfqanıstanın bütün ziyalıları ordaydı. Beş gün davam edən simpozium çox yüksək səviyyədə təşkil olunmuşdu. Tədbirin rəsmi dili fars dili idi, amma biz Azərbaycan dilində danışdıq, çünki əksəriyyət, həttə puştların özü də bizim dili yaxşı anlayırdılar. Orada qarışıq xalqlar çoxdur və maraqlıdır ki, əksəriyyət bir-birinin dilini bilir.

"Əfqanlar cəbhə bölgəmizdə baş verənləri addım-addım izləyirlər"

Məsələn, özbəklər həm fars, həm özbək, həm türkmən, həm puştu, həm urdu dilini başa düşürlər. Yəni dil baxımından qətiyyətlə hər hansı problem yaşamadıq. İki gün ərzində Kabildəki konfransda alimlərin qırxadək məruzələri dinləndi. Nəvainin əsərləri ilə bağlı sərgilərə tamaşa etdik. Sonra Zəhirəddin Baburun məzarını ziyarətə yollandıq, onun bağını gəzdik. Dedilər ki, oradakı ağacların çoxunu Babur öz əlləri ilə əkib, dünyanın hər yerindən yetmiş növdə lələ gətirtirib. Bu rəngbərəng lələlər hər bahar çiçək açır. Talibanlar bir dəfə bağı dağıdıblar, amma biz gedəndə artıq abadlıq işləri bitmişdi. Baburun tikdirdiyi cameni ziyarət etdik. Sonra təyyarə ilə Məzari-Şərif şəhərinə getdik, orada Nəvainin tikdirdiyi camədə olduq. Bu abidə ilə bağlı maraqlı əfsanələr dolaşır. Deyilənə görə, Sultan Hüseyn Bayqara yuxusunda görüb ki, Cənab Əlinin qəbri filan düzənlikdir. Gəlib oranı qazıblar, orada həqiqətən də cənazə görüblər və sonradan bu məzarın üstündə böyük məqbərə tikiblər. Ustadı Əbdürrəhman Caminin məsləhəti ilə Nəvai burada came tikdirib.

Bu, çox nadir memarlıq kompleksidir. Onun üzərində 30-35 kiloqram qızıl "Məzari-Şərif" kəlmələri həkk olunub. Bura hər gün çoxlu sayda ziyarətçi gəlir. Əfqanıstanda türk kökənli xalqlar olduqca çoxdur. Bəzi cavanlar bizə yaxınlaşıb Azərbaycanda ali təhsil almaq istədiklərini bildirdilər. Hər addımda qeyd edirdilər ki, Nəvainin ustadı Nizami Gəncəvi olub. Füzulidən sevgilə danışdılar. Bu, əlbəttə, qürurvericidir. Əfqanlar Nəvaini orta qoğrafiya, ədəbiyyat faktoru kimi qəbul edirlər. Məzari-Şərifdən sonra bizi Herata apardılar. Təbii ki, ilk növbədə biz Əlişir Nəvainin məqbərəsinə ziyarət etdik. Onun bir neçə addımlığında Əmir Teymurun gəlini, Mirzə Şahrühun xanımı, Uluqbəyin anası Gövhərşadbəyimin məqbərəsi yerləşir, onu da, yaxınlıqda yerləşən Sultan Hüseyn Bayqaranın məqbərəsinə də ziyarət etdik. Talibanlar onların hamısını darmadağın etmişdilər, amma abadlıq işlərindən sonra bu memarlıq nümunələrinin hamısı əvvəlki vəziyyətinə qaytarılıb, bircə Bayqaranın məqbərəsi hələ bərpə ərəfəsindədir.

Bundan başqa, Əbdürrəhman Caminin məqbərəsinə, Kəmaləddin Behzadın məzarını ziyarət etdik. Sonra sufi ziyarətgahlarında, Ərk qalasında, Herat muzeyində olduq. Orada çox gözəl konsert proqramı təşkil olunmuşdu. Sonra bizi 1978-79-cu illərdə sovet qoşunlarının Əfqanıstana müdaxiləsi ilə bağlı yaradılmış tarixi muzeyə apardılar. Muzey eksponatları arasında köhnə sovet hərbi sursatları, geyimlər, heykəltəraş və rəssamların əl işləri vardı.

Məsələ burasındadır ki, sovet qoşunlarının Əfqanıstana göndərilən hissələrində daha çox türk xalqlarının nümayəndələrinə üstünlük verilirdi. Çünki zahiri oxşarlıq var, biz əfqanlara daha çox oxşayırdıq. Seçmək daha çətin olur. Amma siz dediyiniz incikliyi qətiyyətlə duymadım. Əksinə, bizə də, özbəklərə, türkmənlərə, qırğızlara da "qardaş" deyirdilər.

- Əfqanıstandan Azərbaycan həqiqətləri necə görünür? Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı orada nə düşünürsünüz?

- Qonaqlar arasında Azərbaycandan iki nəfərin olduğunu biləndə çay fasiləsi zamanı hamı həyəcanla bizi dövrəyə alıb ölkədəki vəziyyətlə bağlı suallar yağdırırdı. Bildirirdilər ki, Qarabağ uğrunda azərbaycanlılarla birgə savaşa hazırdılar. Çox səmimi, isti münasibət vardı. Təbii, biz onlara təşəkkür edib dedik ki, müharibə istəmirik, amma torpaqlarımızın bir qarışını da düşməyə verməyəcəyik, əgər sülh danışıqları nəticə verməsə, Ali Baş Komandan müharibə əmri versə, Azərbaycan xalqı özü öz torpaqlarını azad etmək iqtidarındadır. Təsəvvür edin ki, hər çay fasiləsində gəlirdilər ki, bu gün də cəbhə bölgəsində atışma olub, şəhid vermişiniz, başınız sağ olsun. Yəni cəbhə bölgəmizdə baş verənləri addım-addım izləyirlər.

- Əfqanıstan talibançılarının təxribatı və başqa səbəblərdən təhlükəli bölgə hesab olunur. Ora gedəndə hər hansı qorxunuz varmı?

- Yox, gedəndə bu barədə düşünmədim. Vəziyyətdən xəbərdar olsam da, heç bir qorxu yox idi. Hər hansı narahatlıq hiss etsəm, yəqin ki, getməzdim, uşaqlarıma, ailəmə görə narahat olardım. Amma ora çatandan sonra dərk etdim ki, hara gəlmişəm. Hər dəqiqə atışma səsləri gəlirdi. Heratdan qayıdanda yolda bizi saxladılar, yerli rejimlə hökumət təmsilçiləri öz aralarında danışıq anlaşırdılar. Amma şəhərdə özbaşına bir addım ata bilməzdik. Hər yerdə bizi hərbcilər müşayiət edirdilər. Gerçəkdən təhlükə vardı. Amma dövlət strukturları bütün təhlükəsizlik tədbirləri görmüşdülər. Bununla belə, əlbəttə ki, ölkədəki gərginlik hiss edilirdi. Tədbirlər hərbcilərin əhatəsində keçdi. Orada Paşa müəllim dedi ki, bu simpozium 1941-ci ildə Böyük Vətən müharibəsi illərində Nizamınin Leninqradda keçirilən yubileyini xatırladır. Bununla belə, heç kəs qorxmurdu, tədbir iştirakçılarında qəribə bir xoş ovqat vardı, görünür, bu, Nəvainin işığı ilə bağlı məsələdir. Sanki Nəvainin yaşadığı əsrlərə köçmüşdük. Məmnuniyyətlə, yenə Əfqanıstana getmək istəyirdim. Bütün əfqan şəhərlər möcüzəvi gözəlliyə malikdir. Allah qismət eləsin, hər bir ziyarətimizin yolu ora düşsün. Amma orada əmin-amanlıq tam bərqərar olandan sonra.

Rəbiqə NAZİMQIZI

Səhradakı hökmdar...

Ucsuz-bucaqsız səhrada hərəkət edən üç insanın necə əldən düşməsi kölgələrindən də bilinirdi. Sürünən kölgələr sanki neçə gün idi ac-susuz yol gələn, azuqələri tükənən üç insan haqqında rekvizem oxuyurdu... "Kimsə dayanmalı, kimsə ölməlidir..." - deyirdi kölgələr. Üç nəfərdən birinin gözü yanındaki yolyoldaşından ayrıldı. Diqqətlə onun yorğun vücuduna, çuxura düşmüş gözlərinə baxır. Bu gözlərin bir vaxtlar alışdığı zamanı, yəni həmin insanın on yaşdığı vaxtı xatırlayır. Yadına gəlir ki, o zaman cəmi on yaş olmasına baxmayaraq, bütün Qurani əzbər bilən, müəllimlərini məntiq və kəlam elmləri ilə bağlayan həmin uşağı əslində o, bu gün məşəqqətli səhraya düşərək edib. Çünki indi ona yoldaşlıq edən adam hələ on yaş olan zaman Qurqənc şəhərinin qoca həkimi Məsihi, Buxaraya gəlmiş, dövlət məmuru Abdullahun evində qonaq olarkən həmin fərasətli oğlana belə demişdi: "Sən təbabəti sev, beynində bütün elmlərlə yanaşı, ən çox bir elmə yer olsun, insanları xilas et, xəstəlikləri öldür". Elə bu sözlərdən sonra o vaxt on yaş olan Abdullahun oğlu Hüseyin - İbn Sina həyatda rahatlıq anlayışının nə olduğunu yadırgamışdı...

Səhra ilə hərəkət edən üç nəfərdən biri yenidən iflas etmiş Samanilər dövlətinin adlı-sanlı həkimi Məsihi, o biri isə bütün dünyanın böyük zəka sahiblərindən olan İbn Sina idi. Həkimiyətə rəqiblərini əzərək gələn, paytaxtı Qəznə şəhərinə köçürərək Mərkəzi Asiyada nəhəng Qəznəvilər dövlətinin əsasını qoyan Sultan Mahmud Qəznəvi dövrün bütün şairlərini, alim və filosoflarını öz ətrafına toplayırdı. Lakin bir əmma var idi ki, o, elmi, əsasən dini ritualları üzərində məhdudlaşdırmağı və fəlsəfəni, məntiqi öz "elm"indən uzaq tutmağı alimlərdən tələb edirdi. Hələ 17 yaş olan zaman Buxara əmirini ölümçül xəstəlikdən xilas edərək dünyanın ən böyük kitabxanalarından olan Buxara kitabxanasına giriş hüququnu əldə edən İbn Sina isə bununla razılaşa bilmirdi. İş o yerə çatdı ki, Qəznəvilər Buxaranı talayıb, nəhəng kitabxanayı yandırdılar. Amma İbn Sina artıq o elm məbədidən öz nəsibini almışdı. Odur ki, sultana baş əyməyib gizləncə şəhəri tərk etdi, dövrün başqa bir elm və mədəniyyət mərkəzlərindən olan Xarəzmə yol aldı. Xalq və xarəzmşah təbibisi çox yaxşı qarşılayıb bir müddət ona xüsusi diqqət göstərsələr də, Sultan Mahmudun qəfil yolladığı məktub hər şeyi dəyişdi. Məktubda Sultan Mahmud İbn Sina Xarəzmədə olduğunu eşidib təcili Qəznəyə dönməsini tələb edirdi. Xarəzmşaha isə yazırdı ki, yəqin ki, dövrün böyük alim və filosoflarının mənim sarayında olmalarına narazılıq etməzsiniz. Şah üçün, Xarəzmin Sultan Mahmudun hücumlarından qorunması böyük alimlərin onun sarayında olmasından daha əhəmiyyətli idi. Odur ki, İbn Sina vəziyyəti qabaqcandan dərk edərək Xarəzmədəki iki dostundan biri - tibb müəllimi Məsihi ilə Corcənə yola düşür.

Bu da həmin sürünən kölgələrin nə üçün səhraya düşmələrindən qısa tarixçəsi... Onlar əslində Corcən yolundadırlar. Lakin üçüncü adam - səhra bələdçisi, naşılıqdan yolu səhv salır. Nəticədə qoca Məsihi ilə xəstə İbn Sina səhranın vəhşi sü-kutu ilə üz-üzə qalır. Qoca Məsihi dünyasını elə həmin səhrada dəyişir. İbn Sina onu oradaca dəfn edir.

Ümitsiz halda bələdçi ilə birlikdə yoluna davam edir. Bəxti onda gətirir ki, Corcənə çatmaq üçün itirən zaman, insanlardan uzaq, kimsəsiz bir evdə yaşayan qoca onu tapır və iki həftəyə özünə gətirir...

Gizli qalan sirr - İbn Sina

Qərbdə Avissenna, Şərqdə isə "təbiblərin hökmdarı" kimi tanınan İbn Sina üçün uzun əsrlərdə ki, qəndil rolunu oynayır. Onsuz da günəşi batmaqda olan Şərqdə düşən ad-da-budda işıq parçaları elə İbn Sina və onun kimi nadir şəxslərə aiddir.

Təbiblər təbibisi İbn Sina

Yuxarıda haqqında danışdığımız Məsihi dövrün böyük alimi, Hippokrat və Qalenin davamçısı idi. Onunla İbn Sina birgə çalışmaları Xarəzmədə baş tutdu. Buxarada saray çevrilişi olanda İbn Sina Xarəzmə köçür. Çox keçmədən böyük alim Əbu Reyhan Biruni və Məsihi də bura gəlirlər. Onlar birlikdə çalışır, fizika və kimyadan təcrübələr aparır, gecələr ulduzları, meteoritlərin düşməsini seyr edirdilər. Məsihi ilə İbn Sina insan bədəninin quruluşunu öyrənməyə başlayır. Hələ gənc ikən İbn Sina'nın başına elm təsnəsi olan şagirdlər toplaşır. Onların içində hətta ağsaqqal adamlar da olurdu. 18 yaş olanda fizika, fəlsəfə və astronomiya üzrə Şərfin böyük alimləri ilə yazışır, diskussiyalara girirdi.

Bibliyadan sonra ikinci

İbn Sina taun, vəba, sarıqlıq kimi xəstəliklərin səbəblərini analiz edib, baş ağrıları, mədə xorası və bir sıra başqa xəstəliklərin müalicə üsullarını göstərmiş. İlk dəfə göz əzələlərinin quruluşunu da o təsvir edib. Ona qədər dünya tibb elmində hesab olunurdu ki, göz, fəner kimi işıq şüalandırır və bu şüaların obyektə dəyib qaytması ilə insan görünür.

İbn Sina'nın elmi irsi çox böyükdür. Tam dəqiq olmasa da, 450-yə qədər əsər yazdığı güman edilir.

Bunlar çox müxtəlif sahələri əhatə edir: fəlsəfə, tibb, riyaziyyat, astronomiya, mineralogiya, poeziya, musiqi və s. Ən məşhur kitabı isə «Qanun ət-Tibb» adlanır. Beşcildlik kitabda farmakologiya haqqında əsas biliklər, ürəyin, qara ciyərin, beynin detallı təsviri verilir. Bundan başqa, taun və vəbanın fərqi verilir, plevrit və ciyərlərin sətəlcəmi, cüzam, şəkər xəstəliyi, mədə xorası haqqında o vaxt üçün çox qiymətli bilgiler toplanıb. Qısa müddətdə «Qanun» bütün dünyada tibb ensiklopediyası kimi qəbul olunur. Çap dəzgahı ixtira ediləndən sonra ilk nəşr olunan kitab Bibliya, ikincisi isə «Qanun» olub. Avropada beş əsrdən artıq müddətdə tibbi bu kitabdan öyrənilib. Yalnız 800 il keçəndən sonra fransız alimi Paster yoluxucu xəstəliklərin səbəbinin viruslar olması haqqında İbn Sina'nın hipotezini sübut etməyə müyəssər oldu".

İbn Sina rəvayətlərdə

Yenidən səhraya qayıdaq. Artıq müəllimini orada dəfn edərək yola düşən İbn Sina'nın özü də bərk yorğun və xəstədir. O, da mənzil-başına çatıb-çatmayacağına dəqiq bilmir. Gözlərinin önündə xalqın və sarayların ona həkim və bilici kimi etdikləri misilsiz hörmət canlanır. Amma indiki durumuna baxaraq bu ziddiyyətin acı təsirindən güllümsəyir. Haqqında gəzən bir çox rəvayətləri xatırlayır.

Həqiqətən də elə olmuşdumu? Deyirdilər ki, İbn Sina onu aldatmaq istəyən bir qadını biliyi ilə rüsvay edib. Yanına gələn xəstələr çox olduğundan o, hamının əlinə kəndir bağlayıb, onlara toxunaraq, yəni nəbzini döyülməsini müşahidə edərək xəstəlik barəsində düzgün qərarlar vermiş.

İbn Sina və Azərbaycan

Cüzcani onun ilk və ən sevimli şagirdi sayılsa da, İbn Sina'nın əsas davamçısı ola bilmədi. Bu missiyanı böyük həmyerlimiz Bəhmənyar Azərbaycanı daşdı. Azərbaycan filosofu Bəhmənyar ibn Mərzbanla İbn Sina'nın tanışlığı haqqında maraqlı bir rəvayət var: İbn Sina tanınmış alim olanda Bəhmənyar hələ uşaq imiş. Rəvayətə görə, bir gün İbn Sina'nın iş otağına qonşuluqda yaşayan bir uşaq gəlib deyir ki, ocaq qalamaq üçün onlara köz lazımdır. Alim uşağa deyir: «Sən özünə heç nə gətirməmişən. Közü necə aparacaqsan?» Uşaq bir anlığa duruxur. Sonra yerdən bir ovuc torpaq götürüb deyir: «Közünü bura qoyun». Alim uşağın fərasətinə heyran olur. İbn Sina isə onun valideynlərinin yanına adam göndərib xahiş edir ki, uşağın onun şagirdi olmasına icazə versinlər. Bəhmənyar İbn Sina haqqda xatirələrində belə yazır: "Bir dəfə şənbə günü fəxrlə dərəcə gəlmişdik. Elə oldu ki, müzakirədə lazımınca iştirak edə bilmədik. Müəllimimiz dedi: "Görünür, sizin istirahət gününüz faydasız keçib". Mən də yoldaşlarımı kimi cavab verdim ki, istirahət günü gəzməyə getmişik, buna görə də dərəcəyi yaxşı öyrənmə bilməmişik. Bu cavabdan sonra müəllim ah çəkərək, gözü yaşarmış halda söylədi: "Kəndirbaz işi ilə gündəlik məşğul olduğundan, öz kamilliyi ilə hər şeydən baş çıxaran müdrikləri belə heyrətə sala bilir. Niyə sizin aranızdan bir ağıllı və müdrik uşaq çıxmadı ki, dərəcə oxumağı avaraçılıqdan üstün tutsun?" İbn Sina özü yazırdı ki, Bəhmənyar ona doğma oğlundan da yaxındır.

Əl Cüzcani üçün qeydlər

Amma Cüzcaninin əsas xidməti bir şəhərdən o birinə köç edən, birində vəzir olub, o birində zində yatan müəlliminə sadiqliyi olub. Cüzcani olmasaydı, İbn Sina bəlkə də 29 elm sahəsində 450 əsər yaza bilməzdi. Cüzcani onu sanki yazmağa sövq edirdi. İndiyə qədər bir insan tərəfindən yazılmış ən böyük ensiklopediya kimi rekordları vuran "Şəfa" və Avropa alimlərinin "çörək ağacı" olan "Tibb qanunları" kitabını o, diktə edib, Cüzcani isə nəfis xətlə köçürüb. Yazıya sonluq da həmin "Tibb qanunları" kitabından seçiləndir.

"Başın ağrıdısa, qan al" - Böyük alim həcaməti, yəni bədənə pis, qara, çirkli qanların xaric edilməsini, el arasında deyildiyi kimi, qan aldırmağı başağrının ən yaxşı dərmanlarından biri kimi göstərir: "Atəşli başağrıları qandan gəlir. Üz qızarması, damarların yığılması, nəbz sürətli vurması başağrının əsas əlamətləridir. Bu zaman qan verməklə yanaşı, yumurta sarısı, armud və sirkənin qəbulu çox faydalıdır".

"Eşq acısı çəkənləri hamama apar" - uğursuz sevgidən sonra insanın üzvləşməyi kəskin depressiyanın dərmanını İbn Sina hələ X əsrdə vermişdi. O, eşq acısı çəkən, sayıqlayan, yuxusu ərsə şəkilən şəxs müəyyən müddətdə hər gün hamama aparılmasını və bənzər yağdan istifadəni məsləhət görür. Çünki dəri nəmləndikcə insan nisbətən rahatlanır və üzvləşməyi gərgin depressiyadan azacıq da olsa, xilas olur.

Elmin NURİ

Amma hakim ideologiya, filmi tamamilə başqa tərəfdən qiymətləndirir. «Pravda» qəzetində dərc olunmuş məqalədə müəllif «mövzunun dövrə, yeni estetik tələblərə səsleşmədiyini, inqilabdan yenicə çıxış gənc respublikanın özünün ilk filmi belə bir mövzuya və janra həsr etməsinin doğru olmadığını» vurğulayırdı: «Məgər Bakı proletariati, onun on illərdən bəri davam edən mübarizəsi, bütün Şərqi İrəzəyə salan inqilab dalğası və dünya imperializmi ilə mübarizəsi «Azərbaycan»-ya ilk övladı üçün başqa mövzu verə bilməzdimi?».

(Əvvəli ötn sayımızda)

Təbii ki, «Pravda»nın bu iradəsinə mütləq əməli işlə cavab vermək lazım idi. Ona görə də «Leyli və Məcnun», «Hacı Murad» filmlərinin çəkilməsi Azərbaycan Foto-Kino İdarəsinin (AFKİ) planından çıxarıldı. Dəvət olunmuş kinodramaturq P.A.Blyaxinə «26-lar» filminin ssenarisini yazmaq tapşırıldı. Pavel Andreyeviç Blyaxin (1886-1961) həm də tanınmış yazıçı idi. 1919-cu ildə rejissor İ.Perestiani ilə öz povestinin motivləri üzrə «Qırmızı şeytanlar» filminin ssenarisini yazmışdı. 1923-cü ildə Bakıya dəvət olunmuş P.A.Blyaxin «26-lar» və «Bismillah» ssenarilərini hazırlamışdı. 1925-ci ildən isə onun Azərbaycan kinosunda işləmədiyini məlumdur.

Mətbuat xəbər verirdi ki, «AK(b)P-nin Bakı komitəsinin Divani-Rəyasəti «26-lar» kino lentasını mövqə tamaşaya qoymaq üçün lazımı idarələrə direktiv verib». Lakin AFKİ-nin tabeliyindəki I Dövlət kino-fabrikinin maddi-texniki bazası zəif olduğundan, bu layihəni gerçəkləşdirə bilmədi. Ona görə də idarənin tabeliyindəki I Dövlət kino-fabriki ilə nisbətən yaxşı imkanlara malik olan «Kino-Qornyak»-ın birgə işləməsi haqqında fikir meydana çıxdı. Amma burada uğurlu işbirliyinə mane olacaq cəhətlər elə əvvəlcədən nəzərə çarpırdı. O dövrdə AFKİ Rusiyadan dəvət etdiyi peşəkar kinematografçılara malik olduğundan, ssenarinin yazılması və quruluşun reallaşdırılması məsələlərini öz üzərinə götürür, «Kino-Qornyak» isə mövzunun seçilməsi və çəkilişlərin maddi-texniki təchizatı problemlərini həll edirdi.

AFKİ – «Kino-Qornyak» cütliyünün ilk filmi «Mədənci-neftçi istirahətdə və müalicədə» adlanırdı. Filmin ssenarisini A.Litvinov və P.Velski yazmışdı. A.Litvinovun quruluş verdiyi həmin lentdə baş rollardan birini də V.Leqoşinlə yanaşı, P.Velski ifa edirdi. Operator V.P.Lemkenin lentə aldığı bu 5 hissəli komediya 20-ci illərin ruhunda məişət əhvalatıdır. Filmin qəhrəmanı mədənci-neftçilərə müalicə və istirahət üçün putyovka verən sanatoriya-kurort komissiyasının sədridir. Bu sahədəki çatışmazlıqları inqilabi nöqtəyənəzərdən məsxərəyə qoyan lent bədii cəhətdən qüsurlu və bayağı olduğundan, respublikanın həyatında hadisəyə çevrilmədi.

AFKİ – «Kino-Qornyak»-ın ikinci ekran əsəri olan «Göz-gözə» («Çoxlarından biri») lenti də eyni sxem üzrə həmin çəkiliş qrupu (ssenariçilərdən biri S.Troitski olmaqla) tərəfindən gerçəkləşdirilmişdi. «Filma» aksioner cəmiyyətinin 1916-cı ildə lentə aldığı «Ölümünə bir saat qalmış» məhkəmə xronikasını nəzərə almasaq, «Göz-gözə», Azərbaycanda çəkilmən ilk detektiv ekran əsəridir. Çekistlərin xarici casuslara qarşı mübarizəsindən bəhs edən film Bakıda və Kislovodskdakı «Bakı fəhləsi» sanatoriyasında çəkilmişdi, rolları P.Kirillov, N.Vendelin, S.Troitski, K.Vyaznova və başqaları ifa edirdilər. Lakin bu film də hakimiyyət tərəfindən kinonun qarşısına qoyulmuş vəzifələrə cavab vermirdi.

Hakim ideologiya, ekran sənətindən sinfi mübarizəyə, yoxsul kəndlilərin bəy-xan rejiminə qarşı çarpışmalarına, dinin kütlələr arasındakı mürtəce roluna, nəhayət, yeni quruluşun üstünlüklərinə həsr olunmuş əsərlər gözləyirdi.

Yeni ekran əsərində «Azərbaycan kəndlisinin yerli feodallara qarşı mübarizəsi, ruhanilərin acgözlüyü və camaatı min hiylə ilə aldatmaları» əks etdirilməli idi. Filmin rejissoru G.Kravçenko, operatoru V.P.Lemke olmaqla əsas rollara görkəmli sənətcə Abbas Mirzə Şərifzadə, Ağarza Quliyev, Möhsün Sənani, Mirzə Muxtar Məmmədov, A.Makovski çəkilmişdilər.

Rejissor G.Kravçenko Azərbaycan xalqının adət-ənənələrinə, məişətinə, yerli şəraitə bələd olmasa da, sənədli çəkilişlərlə süjet xəttinin təsirliliyini artırmağa çalışırdı. Bu məqsədlə o, Bakının Şıx və Bibiheybət kəndlərində həyata keçirilən dini mərasimləri lentə almağı qarşısına məqsəd qoymuşdu. Lakin yerli camaat bu cür hallara çox pis münasibət bəsləyirdi. Mətbuatda xəbər verilirdi ki, «sentyabrın 28-də Azərbaycan Foto-Kino İdarəsi işçilərindən bir dəstəsi «Bayquş» şəklini çəkməkdən ötürü, «Şaxsey-vaxsey» nümayişinin şəklini almaqdan ötürü Bibiheybətə getmişlər.

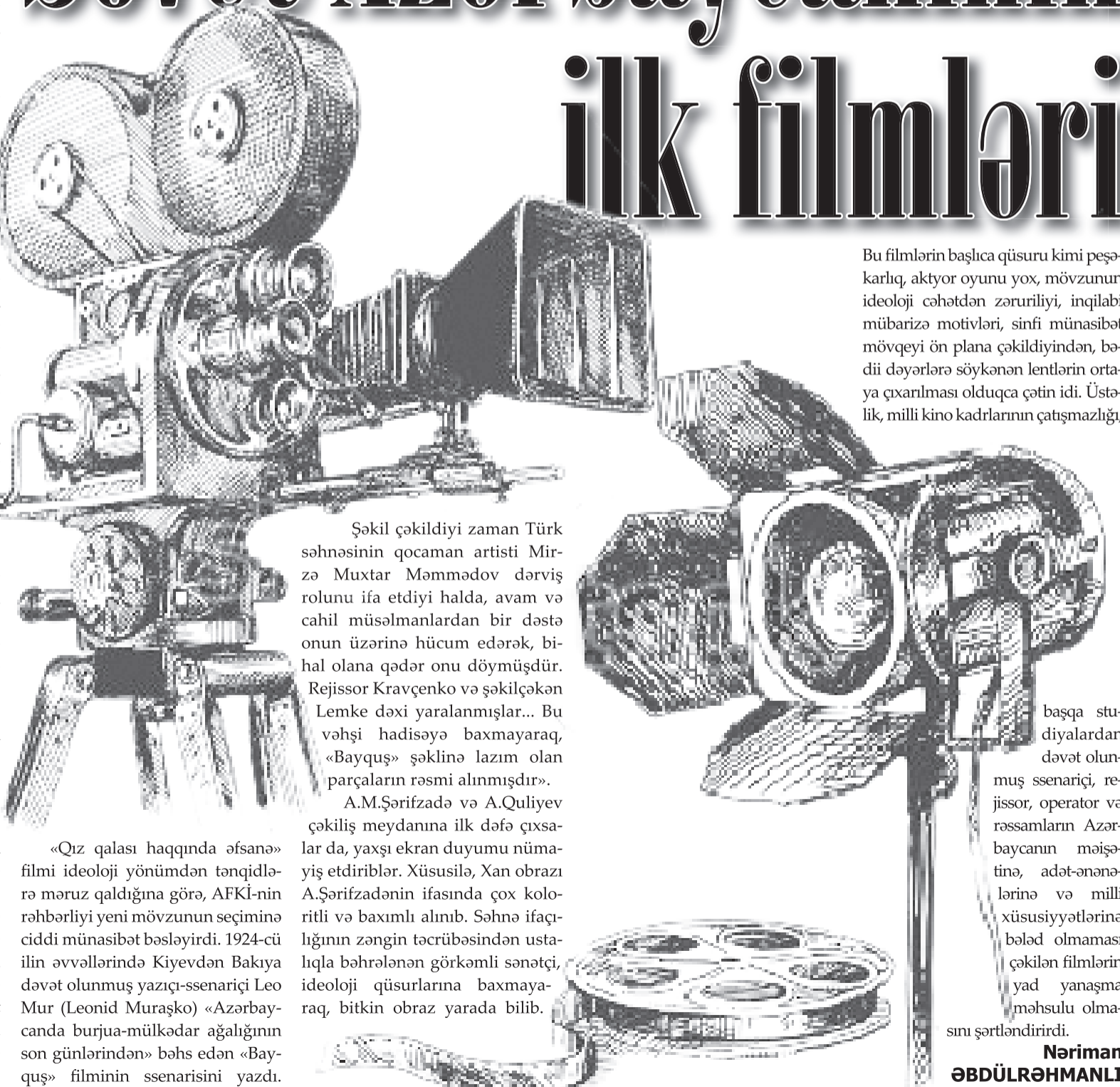
Filmə xalq kütləsinin rəhbəri Məmməd rolunu ifa edən aktyor A.Quliyev isə daha çox inqilabi pafosa üstünlük verdiyindən, obrazı yetərlincə inanılmaz yarada bilməyib. Qalan aktyorların ifasında da açıq-aşkar teatrallıq duyulur. Bütün bunlar filmin ümumi bədii səviyyəsinə mənfi təsir göstərmişdi. Üstəlik, «Q.Kravçenko quruluşçu-rejissor kimi kəndin mübariz ruhunu hiss etməmiş, onu lazımcına göstərə bilməmişdi; filmə ictimai mübarizə səhnələri zəif və sönük, hadisələr dağınıq idi, yaddaqalan təsirli bir epizod belə yox idi; rejissor və operator işində səliqəsizlik gözə çarpırdı».

Kinoşünas N.Sadiqovun qeyd etdiyinə görə, «Bayquş» filmi qarşıya qoyulmuş ideoloji tələblərə cavab vermədiyindən, AFKİ rəhbərliyi tərəfindən yaxşı qarşılanmayıb və ekranlara buraxılmayıb. Ancaq 1924-cü ilin sonunda mətbuat xəbər verirdi ki, «Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı Foto-Kino İdarəsi tərəfindən hazırlanmış böyük bədii kinofilm - «Bayquş» çəkilib hazırlanmış və bu günlərdə Azərbaycan Foto-Kino kinosunda göstəriləcəkdir.

Film 6 hissədən ibarətdir. Proloqu və epiloqu vardır. Göstəriləcəkdir. Afişaları təqib ediniz». Elanlardan bir neçə həftə sonra «Bayquş» adındakı əsərin böyük və son hissələrinin çəkilib qurtardığı, «Əsərin səhnələri üçün Xan Sarayının bütün görünüşlərinin alındığı» («Kommunist qəzeti», 18 yanvar, 1925-ci il) xəbər verilirdi. Çox güman ki, həm yuxarıda göstərdiyimiz qüsurlar üzündən, həm də dinin ələ salınmasına kəskin etirazını bildirən xalq kütləsinin reaksiyasını görəndə AFKİ rəhbərliyi filmi ekrana buraxmağa ehtiyat edib.

Beləliklə, 1923-1924-cü illərdə Azərbaycanda istehsal olunmuş ilk sovet bədii filmlərini ideya-bədii cəhətdən yüksək sənət əsərləri saymaq çətindir. Əsasən AFKİ-nin I Dövlət Kino-fabrikində çəkilən «Qız qalası haqqında əfsanə» və «Bayquş» filmləri yeni-yeni formalaşan sovet kinosunun estetik tələblərinə cavab vermirdi. Kinematografiya ideologiya silahına çevirməyə can atan yeni hakimiyyət kütlələrin şüuruna təsir edən ekran əsərlərinin, yaradılmasına nail ola bilməmişdi.

Sovet Azərbaycanının ilk filmləri

Bu filmlərin başlıca qüsuru kimi peşəkarlıq, aktyor oyunu yox, mövzunun ideoloji cəhətdən zəruriliyi, inqilabi mübarizə motivləri, sinfi münasibət mövqeyi ön plana çəkildiyindən, bədii dəyərlərə söykənən lentlərin ortaya çıxarılması olduqca çətin idi. Üstəlik, milli kino kadrlarının çatışmazlığı,

Şəkil çəkildiyi zaman Türk səhnəsinin qocaman artisti Mirzə Muxtar Məmmədov dəvət rolunu ifa etdiyi halda, avam və cahil müsəlmanlardan bir dəstə onun üzərinə hücum edərək, bihal olana qədər onu döymüşdür. Rejissor Kravçenko və şəkilçəkən Lemke dəxi yaralanmışlar... Bu vəhşi hadisəyə baxmayaraq, «Bayquş» şəklinə lazım olan parçaların rəsmi alınmışdır».

A.M.Şərifzadə və A.Quliyev çəkiliş meydanına ilk dəfə çıxsa da, yaxşı ekran duyumu nümayiş etdiriblər. Xüsusilə, Xan obrazı A.Şərifzadənin ifasında çox koloiritli və baxımlı alınmış. Səhnə ifaçılığının zəngin təcrübəsindən ustalıqla bəhrələnən görkəmli sənətcə, ideoloji qüsurlarına baxmayaraq, bitkin obraz yarada bilib.

«Qız qalası haqqında əfsanə» filmi ideoloji yönümdən tənqidlərə məruz qaldığına görə, AFKİ-nin rəhbərliyi yeni mövzunun seçiminə ciddi münasibət bəsləyirdi. 1924-cü ilin əvvəllərində Kiyevdən Bakıya dəvət olunmuş yazıçı-ssenariçi Leo Mur (Leonid Muraşko) «Azərbaycanda burjuva-mülkədar ağalığının son günlərindən» bəhs edən «Bayquş» filminin ssenarisini yazdı.

başqa studiyalardan dəvət olunmuş ssenariçi, rejissor, operator və rəssamların Azərbaycanın məişətinə, adət-ənənələrinə və milli xüsusiyyətlərinə bələd olmaması çəkilən filmlərin yad yanaşma məhsulu olmasına şərtləndirirdi.

Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

R.KENDELL
(ABS)

Gəmidəğ – amansız qatildir. Alyaskanın uzaq yola çıxan sürücüləri yaxşı bilirlər ki, onunla zarafat eləmək olmaz, xüsusən də qış aylarında. Sərt dağ yamaclarına dırmaşan buz bağlamış əyri-üyrü yolların üstünə hərdən bütöv qayalar uçulub tökülür. Bu yollarda indiyəcən saysız-hesabsız yük maşınları itib-batıb, heç kəsə də məlum deyil ki, buralar hələ neçə adamın həyatına son qoyacaq.

Bir dəfə dağ yoluyla yuxarı qalxarkən mən Kanada yol polisi zabitlərini və qəzaya uğramış əzik yük maşınını yarığandan dartıb çıxaran yedəkçini gördüm. Maşını saxlayıb kabinədən çıxdım, bir yerə yığışaraq bu dəhşətli mənzərəni dinməzce seyr edən bir dəstə sürücüyə yaxınlaşdım.

Polislərdən biri bizə yaxınlaşıb astadan dedi:

- Mən çox təəssüf edirəm, lakin biz onu tapanda sürücü artıq ölmüşdü. O, yəqin iki gün qabaqkı tufanda yoldan çıxaraq qəzaya uğrayıb. Biz xromlanmış detalları gün işığında uzaqdan parıldayan yük maşınını təsadüfən gördük.

Polis zabiti başını təəssüflə yelləyib əlini cibinə saldı və ordan nəse çıxartdı.

- Uşaqlar, sizin bu kağızı oxumağınız pis olmazdı. Görünür, soyuqdan donanacan bədbəxt oğlan hələ bir-iki saat sağ olub.

Mən ömrümdə ağlayan yol polisi görməmişəm, – elə bildirdim onlar gündəlik həyatlarında ölüm-itimlə o qədər rastlaşırlar ki, istər-istəməz hər şeyə vərdiş edirlər. Amma məktubu mənə uzadanda polis zabiti o biri əliylə göz yaşlarını silirdi.

Kağızı ucadan oxuyarkən mən də göz yaşlarımı saxlaya bilmədim. Məktubda yazılanları kirimişcə dinləyəndən sonra sürücülər heç bir söz demədən sakitcə dağılışıb, hərəsi öz maşınının kabinəsinə çəkildi. Ölən sürücünün yazdıqları isə mənim yaddaşıma ömürlük həkk olundu və indi, üstündən neçə illər ötüb keçəndən sonra da mən o məktubdakı az qala hər sözü, hər hərfi çox aydın görürəm; o qədər yaxından görürəm ki, elə bil kağızı öz əlimdə tutmuşam. Uzaq yola çıxan zavallı sürücünün sonuncu məktubunu sizinlə də bölüşmək istərdim.

Dekabr, 1974

Mənim əziz arvadım,

Bu cür məktubları adam öz istəyi ilə yazmur. Amma hər necə olsa, hesab edirəm ki, mənim bəxtim gətirib, axı sənə deməyi tez-tez unutduğum sözləri yazmağa indi vaxtım var: əzizim, mən səni sevirəm.

Sən zarafatla deyirdin ki, guya mən maşınımı səndən çox sevirəm – axı, həqiqətən də vaxtımın çoxunu sənəylə yox, onunla keçirirəm. Düzdür, mən həqiqətən bu dəmiri sevirəm – elə o da mənə həmişə yaxşı münasibət göstərüb, bütün çətinliklərdən və çətin yollardan mənimlə birgə keçib – uzun reyslərdə etibarlı, qısa reyslərdə cəvik olub. Maşınım məni heç vaxt yarıyolda qoymayıb.

Və bilirsənmi nə var? Mən səni də eyni səbəbdən sevirəm. Axı çətin vaxtlarımda sən də həmişə mənimlə birgə olmusan...

Bizim birinci yük maşınımız yadımdadırımı? Özümü zəhmət üçün qəpik-quruş saxlayıb, bütün pullarımızı təmirinə xərclədiyimiz köhnə, sınıq-salxaq tarantası deyirəm. Sən həttə özünə iş tapmağa da məcbur olmuşdun ki, hesabları ödəyə bilək. Mənim bütün qazan-cım o andıra gedirdi, sənə sayəndə isə, heç olmasa, başımızı saxmağa damımız vardı.

Öz maşınımdan nə qədər gileyləndiyim yaxşı yadımdadır, amma sənə bircə dəfə də şikayətləndiyini eşitmədim. İşdən qayıdanda sən yorğunluqdan ayaqüstə güclə dayanırdın, mənə hələ özümçün yola səndən pul tələb edirdim... lap sən haçansa narazılıq bildirmisənsə də, mən onu eşitməmişəm. Çünki mənim başım öz problemlərimə qarışmışdı, sənənin problemlərin barədə düşünmək ağıma da gəlmirdi.

Mənim yolumda özünü nə qədər fəda etdiyini indi anlayıram. Gözəl geyim, bayramlar, məclislər, dostlar... Yox, heç vaxt gileylənmədin, mənə, sadəcə bu cür olduğuna görə sənə xoş bir söz deməyə, minnətdarlıq bildirməyə də vaxt tapmırdım. Öz yolyoldaşlarımla bir fincan qəhvə süfrəsi arxasında mən yük barədə, mühərrik barədə, hesablar barədə o ki var danışırıdım, amma yaddan çıxarırdım ki, mənim əsl həmkarım sənənsən – lap yanımda olmasan da, maşının kabinəsində oturmasan da.

Təzə yük maşını almağımdan ötrü sən məndən daha çox inadkarlıq göstərdin, daha çox əzablara qatlaşdın. Bu maşından elə razıydım ki, sevincimdən, qürurumdan yerə-göyə sığmırdım. Elə sənənlə də fəxr edirdim – amma, bax beləcə, günü günə satıb bunu heç vaxt dilə gətirmədim, heç vaxt üzünə demədim. Fikirləşirdim ki, onsuz da özün hamusunu başa düşürsən... amma əgər mən sənənlə, maşına qayğı göstərdiyim qədər vaxt keçirsəydim, yəqin ki, onda nə demək istədiklərimin hamusunu söyləməyə imkan tapardım...

Uzaq yollarda olduğum bütün bu illər ərzində yaxşı bildirdim ki, sənənin duaların başımın üstündə, maşınımın arxasınca uçuşur.

Amma indi o dualar gücsüzdür. İndi mən bərk yaralanmışam və bu, çox pisdir. Mən ömrümün sonuncu milini keçdim, indi sənə deyəcəklərimi isə əvvəllər demək lazım idi... di gəl, maşınımla, işimlə çox məşğul idim.

Mənsiz keçirdiyin ildönümləri və ad günləri barədə düşünürəm... uşaqlarımızın məktəb tamaşaları və xokkey oyunları barədə düşünürəm... Sən ora tək gedirdin, çünki mən həmişə yollarda olurdu. Sənənin tənhalıqda keçirdiyin, mənim harada ola biləcəyimi və başıma nə iş gəldiyini təxmin etdiyini, güman etdiyini yuxusuz gecələr barədə düşünürəm... Sənə bir neçə xoş söz söyləmək üçün zəng etmək istədiyim, amma bu niyyətimi unutduğum bütün şəraitlər barədə düşünürəm... Özümün necə arxayın yaşamağım barədə düşünürəm. Hə, arxayın idim – axı bildirdim ki, sən məni uşaqlarla birgə evdə gözləyirsən.

Hələ ailə məclisləri... onda sən öz doğmalarına mənim niyə iştirak edə bilmədiyimi izah etməyə məcbur qalırdın: o, mühərrikin yağını dəyişdirir; o, maşına ehtiyat hissələri axtarır; o yorğundur, yatıb yuxusunu alır, çünki səhər tezdən yola çıxmalıdır... Həmişə bir səbəb tapılırdı, amma nəyə görə, indi onlar mənə çox da üzrlü olan səbəblər kimi görünür...

Biz evləyəndə, sən həttə evdəki yanmış lampanı necə dəyişməyi də bacarmırdın. İki ildən sonra, mən Floridada yük gözləyərkən isə, çovğunda sobanı özün təmir etmişdin. Əməlli-başlı mexanik olmuşdun, həttə mühərriki quraşdırmaqda mənə kömək edirdin. Hələ sonra o boyda maşının kabinəsinə qalxıb sükan arxasına keçəndə, maşını geri verərkən qızılqul kolunu basmayanda sənənin qabiliyyətinə mat qalmışdım.

Bəs mən məhləyə gələndə yolu mü gözləyə-gözləyə öz maşınında necə yuxuladığını görməyim yadımdadırımı?! İstər gecə saat iki olsun, istər gündüz saat iki – sən mənimçün həmişə ən gözəl kinoaktrisadan da gözəl olmusan. Deyəsən, mən bunu sənə çoxdan deməmişəm.

Mənim həyatda çox səhvlərim olub, amma əgər nə vaxtsa doğru bir qərar qəbul etmişəmsə – bu, səni özümə ömür-gün yoldaş seçmək qərarım olub. Sən heç vaxt başa düşə bilməzdin ki, məni yola səsləyənin nə idi. Bunu özüm də başa düşmürdüm, amma mənim həyat yolum beləydi və sən bu yolu mənimlə birlikdə keçməyə razılıq verdin. Yaxşı vaxtlarda da, pis vaxtlarda da həmişə mənim yanımda olurdun. Mən səni sevirəm, əzizim; səni də, uşaqlarımızı da.

İndi bədənim ağrıyır, amma daha bərk ağrıyan – ürəyimdir. Yolun sonunda sən yanımda yoxsan. Sənənlə tanış olduğum vaxtdan bəri ilk dəfədir ki, həqiqətən təkəm, buna görə də dəhşət içərisindəyəm. Sən mənə elə lazımsan ki! Amma bu sözlər gecikmiş sözlərdir.

Qəribədir, amma indi məndə qalan yalnız maşındır. Bizim həyatımızı bu qədər uzun müddət idarə etmiş maşın, neçə illər içərisində onunla birgə yaşadığım köhnə dəmir parçası. Amma o, mənim məhəbbətimə qarşılıqlı cavab verməz. Bunu yalnız sən bacarırdın.

Bizi bir-birimizdən min mil məsafə ayırır, lakin sən – mənim yanımdasən. Mən sənənin üzünü görürəm, sənənin məhəbbətini hiss edirəm və tək-tənha keçməyə məcbur olacağım yolun bu sonuncu qarışıq məni qorxudur. Uşaqlara da ki, mən onları çox istəyirəm... və onlara icazə vermə ki, bir tikə çörəklərini sükan arxasında qazansınlar.

Bu qədər, mənim əzizim. Aman Allah, mən səni necə də sevirəm! Özündən muğayət ol və heç zaman unutm ki, səni həmişə sevmişəm, dünyada hər şeydən çox sevmişəm. Sadəcə, bunu sənə deməyi həmişə unutmuşam...

Tərcümə edən:
Mahir N.QARAYEV

Uzaq (Hekayə) yola çıxan sürücünün sonuncu məktubu

Bu səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq. Amma bu, heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyük zövq almayacaq. Mütləq alacaqlar, çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilsin.

Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünyə nə kimi qarşımızda bir sirr olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə-çözülə gedir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiyimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq. Səhifəmizi müntəzəm izləsəniz, minlərlə mürəkkəb sualın sadə cavabını tapacaqsınız. Bu mətləblərin əksəriyyəti ilə orta məktəbdə rastlaşmışıq, amma təəssüf ki, dərslərimizin, nədənsə, həmişə qəliz olan elmi dili ucubandan çox şey əxz edə bilməmişik.

Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

Gürzəni necə tanıyırsınız?

Gürzə ilanının bir növüdür. O Yer kürəsində ən zəhərli ilanların daxil olduğu bir dəstəyə – viperalar (gürzəkimilər) ailəsinə aid edilir. Həmin qrupa Amerika zıncırovlu ilanı, məkassın adlanan suilani, Cənubi Afrika buşmeysteri, adi Avropa gürzəsi, Qafqaz gürzəsi və buynuzlu Afrika gürzəsi də daxildir.

Məşhur Misir kraliçası Kleopatranı öldürən, çox güman ki, elə buynuzlu Afrika gürzəsi olub. Bütün gürzələrin qalın bədəni və yastı, üçkünc başı olur. Onların üst çənələrində yerləşən zəhərli dişləri əslində çox uzundur. Bu dişlərin içində ilanın gözlərinin arxasında yerləşən zəhər vəzilərinə birləşmiş kanallar var. İlan qurbanını sancanda, əvvəlcə, onu dişləyir, sonra heyvanın çeynəmə əzələləri yığılır və zəhər dişlər vasitəsilə açıq yaraya püskürdülür.

Orta ölçülü ilan bir dəfəyə qurbanının bədəninə təxminən yarım çay qaşığı zəhər daxil edir! Belə ilanların zəhərli dişini çıxarmaq da faydasız bir işdir, çünki onların yerində az sonra təzə dişlər bitir! Gürzəkimilər iki ailəyə ayrılır: yalnız Avropada və Afrikanın bəzi nahiyələrində yaşayan əsl gürzələrə və bir çox cəhətlərindən onlara bənzəyən, Qərb yarımkürəsində və Asianın bəzi yerlərində yaşayan, xallı batıqbaş adlanan ilanlara.

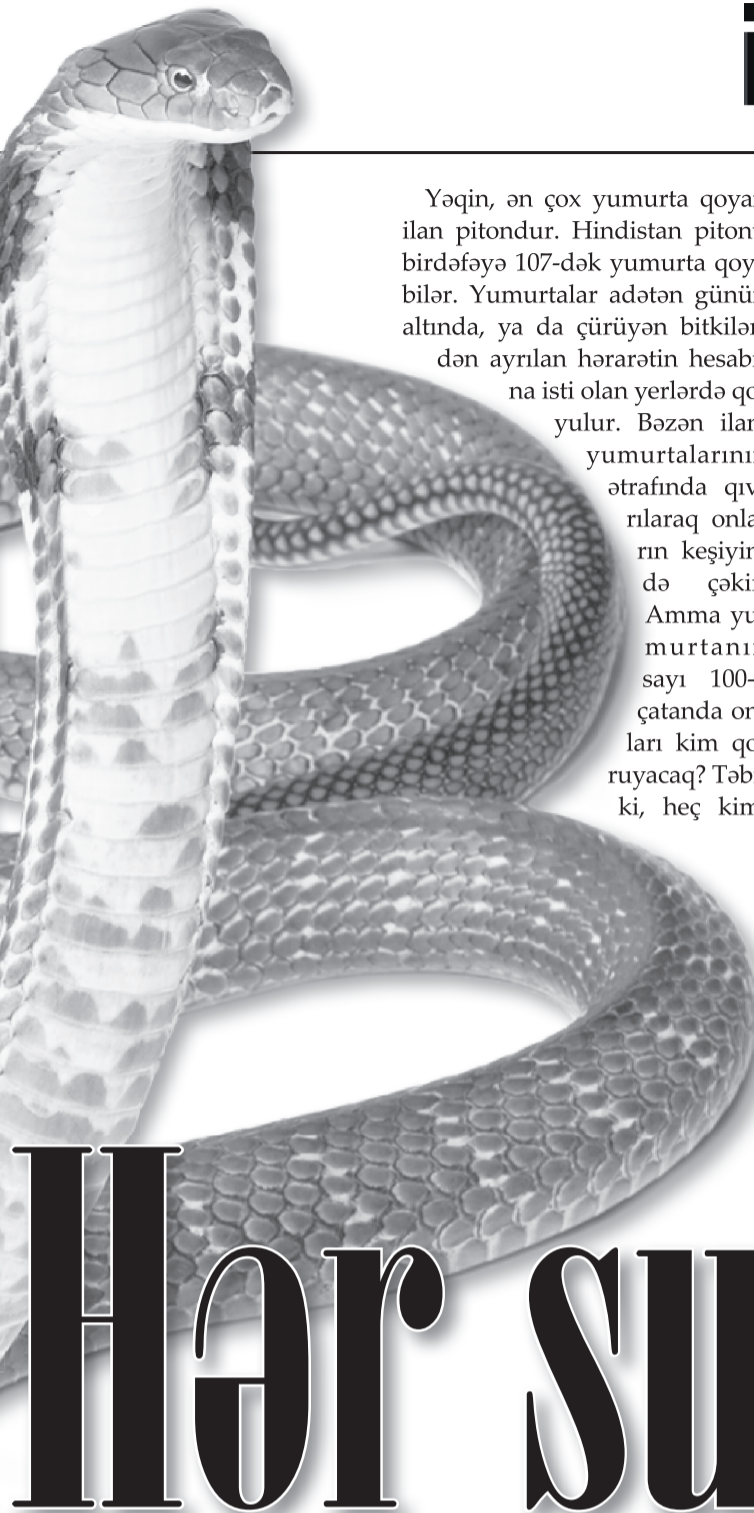
Ən zəhərli gürzə Hindistanda yaşayır. Onun uzunluğu 1,5 metrə çatır. Azərbaycan, İran ərazisindəki gürzələr də elə Hindistan gürzəsinə bənzəyir. Qeyd etmək lazımdır ki, gürzə adama yalnız qorxanda və bir də ona ov etmək imkanı verməyəndə hücum keçir. Ona görə də istənilən halda, onlardan uzaq durmaq məsləhətdir!

Ən təhlükəli ilan hansıdır?

Bu sualın cavabı ondan asılıdır ki, "təhlükəli" sözünün altında biz nəyi nəzərdə tuturuq - daha çox adam öldürənləri, yoxsa zəhəri ən güclü olanları? Bəziləri hesab edir ki, ən öldürücü zəhərə malik olan ilan kral kobrasıdır. Onlar öz fikirlərini belə əsaslandırır: onun zəhəri çox təhlükəlidir və bu ilan gözənilmədən hücum edir. Elə hallar olub ki, kral kobrasının sancmasından insan bir saatdan da az müddətdə dünyasını dəyişib.

Bu sahədə kral kobrası ilə rəqabətə Avstraliyada yaşayan zolaqlı ilan girə bilər. Onun zəhəri ən güclü zəhərlərdəndir, amma xoşbəxtlikdən zolaqlı ilanın zəhəri miqdarca az olur. Daha bir "rekordçu" Hindistanda yaşayır. Onun adı kraytdır. Kraytın sancdığı adamların 77 faizi ölür.

Digər bir Hindistan kobrası – gözlüklü ilan, yəqin, yer üzündə bütün ilanlardan daha çox adam öldürüb. Amma əslində, onun sancdığı insanlara vaxtında tibbi yardım göstərsəydi, cəmi 10 faizi ölərdi.

Hər suala

Yəqin, ən çox yumurta qoyan ilan pitondur. Hindistan pitonu birdəfəyə 107-dək yumurta qoya bilər. Yumurtalar adətən günün altında, ya da çürüyən bitkilərdən ayrılan hərəkətin hesabına isti olan yerlərdə qoyulur. Bəzən ilan, yumurtalarının ətrafında qıvrılaraq onların keşiyini də çəkir. Amma yumurtanın sayı 100-ə çatanda onları kim qoruyacaq? Təbii ki, heç kim.

İlanın niyə ayağı yoxdur?

Müasir ilanların ayağının olmaması heç də o demək deyil ki, onların heç vaxt ayağı olmayıb. Amma bu heyvanların öz ayaqlarını nə vaxt, hansı şəraitdə "itirməsi" elm aləminə bəlli deyil. Bəzi alimlər hesab edir ki, ilanların əcdadı torpaqşən kərtənkələlərin bəzi növləri olub – həmin kərtənkələlər günümüzdə də gəlib çıxıb. Bu kərtənkələlərin hamısının ayaqları ya lap qısadır, ya da ümumiyyətlə, yoxdur. Nə vaxtsa ilanın da bütün ayaqları yoxa çıxıb. Və indi ilanlar ayaqsız olmalarına rəğmə, hərəkət etmək bacarıqlarını itirməyiblər və ayaqsız da yaxşı keçinirlər. İlanların hərəkət etməsinə qarınlarındakı təbəqələr kömək edir.

İlanın hərəkət etməsinin dörd fərqli üsulu var.

Yanaki dalğavari hərəkət: İlan ardıcıl olaraq bədəni ilə yerdə S hərfi yazı-yaza, səthin üzərindəki qabarıq sahələrdən itələnərək irəli sürüşür.

Bunun bir səbəbi də odur ki, bütün körpə ilanlar yumurtadan çıxdığı andan etibarən öz qayğılarına özləri qala bilir.

İlanın sümüyü olurmu?

İlanın hərəkətinə göz qoyanda biz ilk növbədə iki şeyə təəccüblənirik. Əvvəla, onun necə hərəkət etməsinə: ayağı yoxdur, onu arxadan nəse itələmir, amma buna baxmayaraq kifayət qədər sürətlə hərəkət edir! İkincisi də budur ki, ilanın bədəni elə bil yerin üstüylə "axır" – sanki sümüksüzdür! Hə, zahirən elə görünür, amma fakt budur ki, ilanın bədəni sümüklə doludur.

İlanın fəqərə sütunu bir-birinə çox mütəhərrik şəkildə birləşmiş fəqərələrdən ibarətdir ki, qabırğalar da onun üzərində durur. Bəzi ilanların fəqərə sütununda 145 cüt qabırğa olur. Fəqərələr bir-birinə qəribə şarırlar vasitəsilə birləşir, özü də hər fəqərənin özünün qabırğa cütü olur ki, bu da fəqərələrə və qabırğalara tam hərəkət sərbəstliyi verir. Hər cüt qabırğanın ucu öz növbəsində əzələlər vasitəsilə ilanın qamındakı təbəqələrdən (pulcuqlardan) birinə birləşir. Bundan başqa, ilanın başında da, çənəsində də sümükləri var.

Yemək zamanı ilan ağzını çox geniş açır, çünki ağzının və qırtlağının sümükləri mühərrikdir. Faktiki olaraq, ilanların əksəriyyəti qurbanını öldürməmiş udu. Onlar qidanı elə diri-diri həzm etməyə öyrəncəlidirlər. Odur ki, zahirən ilanlar öz hərəkətidən sümüksüz canlıya oxşasa da, onların bir xeyli sümüyü var.

Düz hərəkət: Qarınıdakı bir qrup təbəqə irəli yığılır, həmin vaxt arxadakı təbəqələr geri yığılaraq bədən üçün dayaq nöqtəsinə çevrilir. Bundan sonra irəli getmiş təbəqələr bədəni yerində saxlayır, bədənin arxa hissəsindəki təbəqələr irəli yığılmasını gözləyir.

Spiral hərəkət: Hərəkətin bu növündən ilan ağaca dırmanarkən istifadə edir. İlan quyruğuyla ağacın gövdəsinə dolanır və bədəninə qabaq hissəsini yuxarı atıb, arxa qismini dalınca dartır.

Yanaki hərəkət: Bu metodla hərəkət edən ilan bədəninə qabaq hissəsini yana atır, sonra arxa hissəsini dartaraq eyni əməliyyatı davam etdirir-ətdirir hərəkət edir.

İlanın pulları nə üçündür?

İlanlar sürünənlər sinfinə aiddir və bütün sürünənlər kimi, onların da dərisi quru və pul-puldur. Kərtənkələ, alligator, timsah, dəniz və quru tsabağaları ilanların qohumudur. Yer üzündə 2000 ilan növü var deyər, onların hər yerdə yaşaması heç qəribə deyil. İlanın yerin üstündə, altında, ağaclarda, suda rast gəlmək mümkündür. Onlar planetimizin bütün regionlarında məskunlaşıb. İstisna kimi qütb nahiyələrini, bir də ayrı-ayrı adaları nümunə gətirmək olar.

Bayaq qeyd etdiyimiz kimi, ilanların ayağı yoxdur (təkcə piton və udavlarda arxa ayaqların qalıqları müşahidə olunur), onun hərəkətinə qarınlarının altındakı təbəqələr (pullar) kömək edir.

Bu pullar kifayət qədər enlidir və ilan elə hərəkət edir ki, pulun qırağı yerdəki qeyri-hamar şeylərdən itələnir. Bir neçə puluyla eyni zamanda itələnən ilan irəli hərəkət edir.

Bütün ilanlar – yaşlıları da, cavanları da vaxtaşırı olaraq qabığı- nı dəyişir. Hətta heyvanın gözlərini örtən dəri təbəqə də yenisi ilə əvəz olunur. Bu prosesdə ilanın qabığı tərs üzünə çevrilir. İlan daşlara, ağaclara sürtünərək köhnə qabıqdan can qurtarır. İlan, qabığını ildə bir neçə dəfə dəyişir.

İlanı həqiqətən hipnoz etmək olarmı?

Biz hamımız müxtəlif filmlərdə ilanın qarşısında hansısa musiqi aləti çala-çala onu oynadan adamları görmüşük. İlan bu zaman başını yerdən qaldırır, musiqinin ritminə uyğun ahəstə hərəkətlər edir. Bəs, görəsən, bu vaxt əslində nə baş verir? Həqiqət belədir ki, "ilan ovsunucusu" ilanı nə ovsunlayır, nə də hipnoz edir. O, sadəcə olaraq, bir tamaşa oynayaraq camaatı inandırmağa çalışır ki, ilanı "rəqs" elətdirir.

Bir də ovsunçu çalanda bədəni aramla yırgalayır, ilan onun hərəkətlərini izləməyə başlayır və əslində eyni ritmlə həmin hərəkətləri müşayiət edir. Kənardan isə elə görünür ki, ovsunçunun hipnoz etdiyi ilan guya rəqs edir!

Niyə quşlar başqa ölkələrə uçur?

Müxtəlif quşların vaxtaşırı başqa ölkələrə uçmasının səbəbi kifayət qədər sadədir. Qışın soyuğuna görə yem tapmaq o qədər çətinləşir ki, bəzən quşlar real aclıq təhlükəsi ilə üz-üzə qalırlar. Beləliklə, əgər quşlar qışdan sağ çıxmaq istəyirlərsə, onlar daha isti ölkələrə uçmağa məcburdurlar.

Quşlar o vaxt köç edir ki, onların növündən sağ qala bilən fərdlərin sayı soyuq diyarlarda qışladıqları təqdirdə sağ qalacaq fərdlərin sayından çox olsun (hətta səfər zamanı küləyin apardığı quşlar da daxil olmaqla). Miqrasiya ilə əlaqədar risklər eyni yerdə qışlamanın riskindən artıq olsa, quşlar oturmaq həyata keçirlər.

Son olaraq deməliyik ki, quşlar ulduzlara və günəşə əsasən istiqaməti müəyyən edə bilirlər, amma buna necə nail olduqları alimlər üçün bir sirr olaraq qalmaqdadır.

Dəvəquşunun səsi varmı?

Dəvəquşu çox qəribə və maraqlı quşdur. Quşların ən böyüyüdür, amma uça bilmir, sürətlə qaçarkən özünün balaca qanadlarından müvazinətini saxlamaq üçün istifadə edir. Bu quşun başında və boyunda demək olar ki, lələk yoxdur. Uzun ayaqları cəmi ikibarmaqdır. Erkəyinin lələkləri, yalnız qanadlarının ucundakı, bir də ağ quyruğundakı lələklər istisna olmaqla, qara, yaxud tünd-qəhvəyi rəngdədir. Dişisinin tükləri isə daha boğuc rənglərdə, özü də lap qısa olur.

Təbii ki, bu boyda quşun nəğməkar olmağı ağlabatan şey deyil. Amma dəvəquşunun səsi hər halda var. İlin əsas hissəsində bu quşlar yalnız ucadan, fişiltılı bir səs çıxara bilir. Amma cütləşmə mövsümündə onların səsi açılır – erkək dəvəquşunun nərlitisini hətta çox uzaqdan da eşitmək mümkün olur.

Yem yaxşı həzm olunsun deyə, quş hərdən kifayət qədər iri daşları, dəmir parçalarını və başqa əşyaları udur!

İnsanlar qabaqlar dəvəquşunu gözəl lələklərinə görə bəsləyirdilər. Onun lələklərini ilk dəfə bir yaşlı tamam olmamışdan yolmaq mümkündür və hər dəfə həmin lələklərin yerində yeniləri əmələ gəlir. Son illərdə isə əvvəllər yalnız lələyindən istifadə olunan bu quşu həm də ətinə görə bəsləyirlər. Onun xolesterin deyilən zərərli maddədən azad, gözəl əti var. İndi Azərbaycanda da dəvəquşu əti yetişdirməklə məşğul olan təsərrüfatlar mövcuddur. O ki qaldı vətəni Avstraliya olan bu heyvanların bizim şəraitə uyğunlaşmasına, bu barədə konkret bir söz demək hələ tezdir.

Tovuz quşu nədir?

Yer üzündə tovuz quşunun 50-yə yaxın növü var, amma onların hamısı Sakit okeanın qərb hissəsindəki tropik adalarda və şimali Avstraliyada yaşayır. Tovuz quşunun müxtəlif növlərinin ölçüləri də fərqlidir – sərçə boyda olanından qarğa boydalarına kimi. Hər növünün özünəməxsus naxışları olur. Məhz bu rəngarəng lələklər tovuz quşunu qeyri-adi quşların sırasına salıb. Əslində isə bu quş adi qarğanın qohumudur!

Avropalılardan bu quşu ilk dəfə XV əsrdə holland səyyahları görüb. O qədər gözəl görünürmüş ki, səyyahlar onlara cənnət quşları adı verib (ingiliscə bu quşların adının tərcüməsi indi də elədir). Məşhur alabəzək lələklər yalnız erkək tovuz quşlarına xasdır. Lələklərin bu dərəcədə alabəzəkliyi quşun nəyinə görədir, bunu indiyə kimi bilən yoxdur. Bəlkə də ya dişinin diqqətini cəlb etmək, ya da düşməni içində balaları olan yuvadan yayındırmaq üçündür...

Tovuz quşlarının çoxu zərif, yastı yuvalarını ağacların kəlləsində qurur. Elə yumurtalarını da ora qoyur. Onun yumurtaları xal-xal, damarlı olur. Bu quşlar meyvədən tutmuş, həşəratlara, ilbizlərə qədər hər şey yeyirlər. Cütləşmə mövsümündə erkək quşlar özlərinin rəngbərəng lələkləriylə dişiləri valeh edir.

Adətən çox ehtiyatlı olan bu quşlar cütləşmə mövsümündə öz məhəbbət oyunlarına o qədər aludə olurlar ki, ovçuları lap yaxına buraxırlar. Yerli sakinlər tovuzquşunun lələklərini korlamamaq üçün onları adətən küt oxla vururlar.

Yumurtası ən iri olan quş hansıdır?

Adətən, quş nə qədər böyük olsa, onun yumurtaları da bir o qədər iri olur. Amma yumurtanın ölçüsü həmişə onu dünyaya gətirən "valideynin" ölçüsünə uyğun gəlir. Yumurtanın ölçüsü onun içində böyüyən embrionun nə qədər qidaya ehtiyacı olduğundan asılıdır. Yumurtadan çıxan kimi müstəqilləşən, özü- özü- nə qulluq edə bilən quşlar, içində körpənin yaxşı inkişaf etməsi üçün daha çox qida maddəsi olan yekə yumurtalardan çıxır. Dünyaya kor və köməksiz gələn balalar xırda yumurtalardan çıxırlar – belə yumurtalarda onların tam inkişafı üçün qida çatmır.

Bütün quş yumurtaları toyuq yumurtasına bənzəmir: bəzi quşların yumurtası uzun, girdə və hətta armudvari olur. Yüksəkliklərdə qoyulan yumurtanın forması onun diyirlənməsinə maksimum dərəcədə mane olmalıdır. O ki qaldı yumurtaların ölçülərinə, burda şəksiz, çempion, dəvəquşudur. Dəvəquşu yumurtası uzununa 15-17, eninə 13-15 santimetr ola bilər və bu yumurtanın həcmi 12-18 dənə toyuq yumurtasınınkı qədər olur!

Dəvəquşu yumurtası müasir quş yumurtaları arasında ən böyüyüdür. Çox qədim zamanlarda yer üzündə elə quşlar yaşayırdı ki, dəvəquşu yumurtası onların yumurtasının yanında lap xırda görünərdi. Söhbət bir zamanlar Madaqaskar adasında yaşamış qədim Ruh quşundan gedir. Bu quşun yumurtasının alimlər tərəfindən tapılmış qabıqları yumurtaların özü barədə də təsəvvür yaradır. Onların uzunluğu 33 santimetrə, eni 23-26 santimetrə çatıb. Belə bir yumurtanın həcmi 8 litrdir ki, bu da dəvəquşunun yumurtasından 6, toyuq yumurtasından 150 dəfə çoxdur!

Ən kiçik yumurtalar isə kolibri quşuna aiddir. Bu quşların bəzi növlərinin yumurtası cəmi 6 millimetr olur.

bir cavab

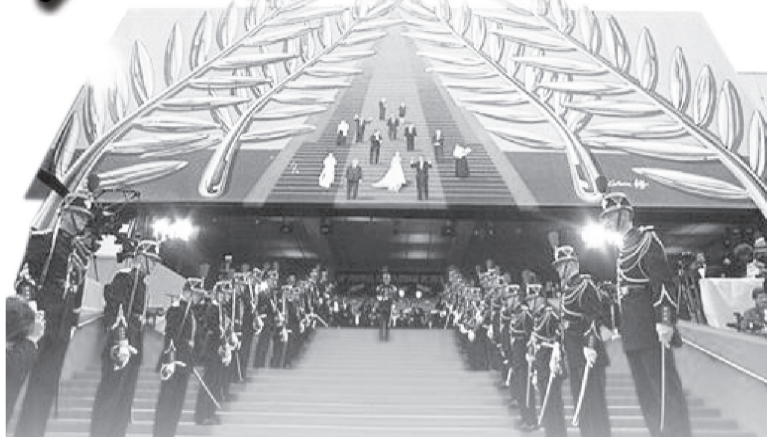
Lap əvvəldən bir məsələni diqqətinizə çatdırmaq ki, ilanlar tamam kardırlar və deməli, ovsunçunun alətindən çıxan musiqini də eşidə biləzlər. Amma əvəzində ilanlar yaxın məsafədəki kiçik hərəkətləri belə duyur və duyan kimi də ona reaksiya verirlər.

Deməli, əslində ilan ovsunucusu tamaşaya hazırlaşdığını camaata göstərərək, zənbilini yüngülcə döyəcəkdir, ya da ayağını yerə tapıldadır və heyvan o an bu vibrasiyaya reaksiya verir.

Quşların köçə başlaması vaxtı havanın vəziyyətiylə müəyyənənə, özü də bu zaman küləyin istiqaməti və sürəti havanın temperaturundan daha mühümdür. Bir çox quşlar qışlama üçün köç etdikləri yerə dönürlər. Alimlər nişan kimi halqa vuraraq izlədikləri quşların neçə il dalbadal eyni yerdən uçduqlarının şahidi olublar.

Bu quşların dişilərindən ikisi, üçü bir yerdə yumurtalarını qumda qazılmış dayaz bir çalaya qoyurlar və növbə ilə onların üstündə oturlar. Gecələr isə dişiləri erkəklər əvəz edir. Dəvəquşu yumurtaları indi dünyada yaşayan quşların hamısının yumurtasından iridir. Bu quş özünün qarınqululuğuyla fərqlənir. Onun qida rasionu əsas etibarilə bitkilərdən, giləmeyvələrdən və taxıldan ibarətdir.

Kirsten Danst, Vanessa Paradi və Donald Sazerlend 69-cu Kann festivalının münsiflər heyətində

Bu ilki Kann festivalının münsiflər heyətində doqquz məşhur aktyor yer alacaq. Onların arasında amerikalı Kirsten Danst, fransız aktrisa, müğənni və fotomodel Vanessa Paradi, kanadalı aktyor və kinoprodüser Donald Sazerlend də var. Bu bərdə festivalın təşkilatçıları məlumat veriblər. Bundan başqa, mükafatların taleyini fransız rejissor Arno Depleşen, italyalı aktrisa və kinematoqraf Valeriya Qolino, daniamarkalı aktyor Maks Mekkelsen, macar rejissoru və ssenaristi Laslo Nemes, İrandan olan prodüser Katayan Şahabi həll edəcək.

69-cu Kann festivalına ilk dəfə olaraq "yaşıl qitənin" nümayəndəsi – Avstraliya rejissoru Corc Miller rəhbərlik edəcək.

Xatırladaq ki, Kann festivalı mayın 11-dən 22-nə qədər davam edəcək. Festivalın açılış və bağlanış mərasimində fransız teatr aktyoru Lorən Lafitt aparıcılıq edəcək. Festival amerikalı rejissor və ssenarist Vudi Allenin "Gözəl insanlar" ("Cafe Society") filmi ilə açılacaq.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo – "Pedro Paramo", Matilda Urrutia – "Pablo Neruda ilə yaşanan ömür", "Latın Amerikasının romanı", "Xilas yolunun yolçuları", "Bəşəri poeziya", Ernest Heminqvey – "Qadınsız kişilər", Akutaqava Rünoske – "Tanrıların istehzası", Jasmina Mixayloviç – "Xəzər dənizinin sahillərində", "Serbcə-Azərbaycanca lüğət", "Sözün Aydını", Oljas Süleymenov – "Az-Ya", "Candles (101 verses)" (şeir antologiyası), "Çexovdan Markesə qədər", "Modianonun seçilmiş əsərləri", "Boliviya gündəliyi", "Bizim həyatımız - bir şəhər damlası" "7 pyes") kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitabevim.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)

Şekspirin siciliyalı olduğu iddia edilir

İtalyan tədqiqatçıları iddia edir ki, Vilyam Şekspir, əslində Messinada doğulmuş Mikelancelo Florio Krollansdır. Rusiyanın SITA agentliyinin verdiyi məlumatda deyilir ki, bəzi italyan alimləri böyük dramaturq Vilyam Şekspirin italyan, daha dəqiqi, siciliyalı olduğunu iddia edirlər. Ədibin vəfatının 400 illiyi yaxınlaşdıqca, İtaliyada bu mövzuda araşdırmalar, məqalələr tez-tez dərc olunur. Bioqraflar deyir ki, "bir ingilisin Veronada sikomor bağı, Florensiyada Arno çayı kənarında liman olmasını bilməsi, həmçinin qədim Roma tarixinə bu qədər dərin bələd olması mümkün deyil. Şekspirin "Antoni və Kleopatra" pyesində bizim eradan əvvəl 36-cı əsrdə Roma imperatoru Pompeyin Messinaya qonaq gəlməsi haqqında yazılıb". Tədqiqatçıların sözlərinə görə, Şekspirin 37 pyesindən 15-ində, əsas fonu italyan peyzajları təşkil edir.

İtalyan ədəbiyyatşünaslar Roberto Romani və İrena Bellini də "Şekspir müəmması" kitabında, Palermo Universitetinin professoru Martino Yuvaranın Şekspirin siciliyalı sinyor Mikelancelo Florio Krollans olması və Messinada doğulması barədə iddiasını təsdiqləyir. Kitab müəllifləri şəxsi kolleksiyalar vasitəsilə siciliyalılardan aldıkları əlyazmaların sonradan Şekspirin mətnləri kimi dünyada tanınmış əsərlərlə eyni olduğunu deyirlər. İddiaya görə, Mikelancelo Florio Krollans 23 aprel, 1521-ci ildə Messinada anadan olub. Onun anası Qulyelma Skrolalans olub. Mikelancelonun 16 yaşında gimnaziyayı bitirərək diplom aldığı təsdiqlənən sənədlər arxivdə saxlanılır. Roberto Romani və İrena Bellini kitabda qeyd edirlər ki, Mikelancelo hələ Siciliyada olarkən Messina dialektində komediyalar yazmağa başlayıb və Siciliyada məşhur bir məsəli – "Tantu trafficu pi nrenti" ("Heç nədən səs-küy") əsərinə başlıq seçib. Sonra o, İtaliyanın bir sıra şəhərlərinə səyahət etməyə başlayıb. Əvvəlcə Alta Valtellinaya, sonra Milan, Paduya, Verona, Venesiyaya gədən Mikelancelo yenidən doğma yurdu Messinaya qayıdıb. Tədqiqatçıların iddiasına görə, Messinaya qayıtdıqdan sonra onun, Roma inkvizisiyası tərəfindən həbs olunduğuna dair sübutlar var. Bu zaman İngiltərə səfiri ədibə həbsxanadan qaçmaqda və İngiltərəyə mühacirət etməkdə kömək edib. Beləliklə, italyan Mikelancelo İngiltərədə Şekspir adıyla tanınmağa başlayıb. İtalyan alimləri Şekspirin 1616-cı ildə vəfat etməsi haqqında məlumatın da yanlış olduğunu deyiblər. Onların sözlərinə görə, ədib 1605-ci ildə vəfat edib.

Aprelin 21-də 57 yaşında vəfat edən amerikalı müğənni Prinsin ölümünə onun dərman vasitələrinin düzgün istifadə edilməməsi səbəb olub. Belə ki, müğənninin bir-birinə əks olan dərmanları eyni zamanda qəbul etməsi onun həyatına son qoyub. Bunu Hollivudun məşhur həkimi Dryu Pinski "The New York Daily News" qəzetinə açıqlamasında bildirib.

Onun sözlərinə görə, müğənninin qəbul etdiyi dərmanların tərkibindəki yuxuqətirici təsirli opiat və benzodiazepin adlı psixotrop maddələr onun ürəyinin dayanmasına səbəb olub. "Bu maddələrin eyni zamanda qəbulu sağlamlıq üçün olduqca təhlükəlidir. Belə fəsadlar hətta həkimin yazdığı dərmanlardan da yarana bilər. Bu, hər şeydən əvvəl, bədbəxt hadisədir" – deyərək, Pinski əlavə edib. Pinskiyə görə, Prinsin xroniki xəstəlikdən əziyyət çəkmiş. Belə ki, müğənni çanaq-omba oynalarının ağrısından daim ağrıqəsici qəbul edirmiş. Həkim vurğulayıb ki, çanaq-omba ağrısından əziyyət çəkən sağlam adamlar daimi olaraq opiat qəbul etməməlidir.

Qeyd edək ki, müğənni Prins aprelin 21-də Minneapolis şəhərinin ətrafındakı evinin liftində huşsuz vəziyyətdə, çağırışa gələn polislər tərəfindən aşkar edilib. Həkimlərin süni nəfəsvermə cəhdləri uğursuz olub. Aprelin 23-də isə müğənninin nəşi yandırılıb.

1982-ci ildə buraxdığı "1999" adlı albomu Prinsə dünya şöhrəti qazandırıb. Deyilənə görə o, ABŞ-da məşhurluğuna görə yalnız Maykl Ceksondan geri qalırdı. 57 il ömür sürmüş Prinsin 39 albomu, 136 klipi var. Ümumilikdə müğənninin 100 milyon nüsxə albomu satılıb. Bir çox nüfuzlu mükafatların sahibi olan Prins 7 dəfə "Qremmi", həmçinin "Qızıl Qlobus" və Oskar mükafatlarına layiq görülüb.

Hazırladı: NARINGÜL

Hər səkkiz oxucudan yalnız biri orijinal elektron kitab alır

2015-ci ilin nəticələrinə görə, oxucuların 95 faizi elektron kitabı pulsuz, pirat yolla əldə edir. Bu, o deməkdir ki, elektron kitab alan hər səkkiz oxucudan yalnız biri onu leqal şəkildə əldə edir. Rusiyanın "tass.ru" saytının verdiyi xəbərə görə, bu günlərdə Rusiya Kitab Birliyinin keçirdiyi toplantı zamanı "LitRes" şirkətinin baş direktoru, eyni zamanda Rusiyada, MDB-də lisenziyalı elektron kitabların satışı ilə məşğul olan Sergey Anuryev bu barədə açıqlama verib.

Onun sözlərinə görə, aparılan araşdırmalar zamanı məlum olub ki, 2015-ci ildə 10 milyon insan elektron kitab alıb. Onlardan yalnız 5 faizi kitabı leqal qaydada əldə edib, qalan 95 faizi isə pirat yolla elektron kitabı əldə edib. Ancaq bununla yanaşı, Sergey Anuryev məsələnin müsbət tərəfini də qeyd edib. Onun sözlərinə görə, son illər internetə və texniki yeniliklərə olan maraq elektron kitabların alıcılarının da sayını artırır. Bu isə dünyada kitab oxuyanların sayının artmasına səbəb olub. Əgər 2012-ci ildə heç kitab oxumayan 27,3 milyon adam varsa, indi onların sayı 21,9 milyon nəfər təşkil edir.

Prinsin ölümünə səbəbi məlum oldu